5

હિસાબી ગુણોત્તરો અને વિશ્લેષણ
(Accounting Ratios and Analysis)

1. પ્રસ્તાવના	7. નફાકારકતાના ગુણોત્તરો
2. ગુણોત્તરોની વિશેષતા	8. તરલતાના ગુણોત્તરો
3. ગુણોત્તર વિશ્લેષણના હેતુઓ	9. સધ્ધરતાના ગુણોત્તરો
4. ગુણોત્તર વિશ્લેષણની મર્યાદાઓ	10. કાર્યક્ષમતાના ગુણોત્તરો
5. ગુણોત્તરોની રજૂઆત	– સ્વાધ્યાય
6. ગુણોત્તરોનું વર્ગીકરણ	

1. પ્રસ્તાવના (Introduction)

ધંધાકીય એકમનાં નાણાકીય પત્રકોનું વિશ્લેષણ નાણાકીય પત્રકોમાં દર્શાવેલ માહિતીને સમજવામાં સરળતા ઊભી કરે છે. આ સરળતાના કારણે વિવિધ પક્ષકારોને રોકાણ અંગેના પોતાના નિર્ણયો લેવામાં ખૂબ જ અનુકૂળતા રહે છે. આ અનુસંધાને આ અગાઉના પ્રકરણમાં તુલનાત્મક પત્રકો અને સમાન માપનાં પત્રકો અંગે જાણકારી પ્રાપ્ત કરી. નાણાકીય પત્રકોના વિશ્લેષણમાં અન્ય એક સાધન-ગુણોત્તર વિશ્લેષણનો પણ સમાવેશ થાય છે. ગુણોત્તર વિશ્લેષણ, એ નાણાકીય પત્રકોના વિશ્લેષણનું પ્રણાલિકાગત અને વધુ ઉપયોગમાં લેવાતું સાધન છે.

વ્યાખ્યા અને સમજૂતી :

I. M. Pandey જણાવે છે કે ''બે હિસાબી આંકડાઓ વચ્ચેનો સંબંધ જે ગાણિતિક રીતે દર્શાવેલ હોય તેને ગુણોત્તર (નાણાકીય ગુણોત્તર) તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.'' ગુણોત્તર એ નાણાકીય માહિતીને સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપે રજૂ કરે છે અને ધંધાકીય એકમની કામગીરીના ગુણાત્મક નિર્ણયો લેવામાં મદદરૂપ થાય છે.

નાણાકીય પત્રકો હિસાબી આંકડાઓ દર્શાવે છે. નાણાકીય પત્રકોનાં વિવિધ અંગો જેવાં કે કાચો નફો, ચોખ્ખો નફો, વેચાણ, ઇક્વિટી શૅરમૂડી, ઇક્વિટી શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો, ચાલુ દેવાં, ચાલુ મિલકતો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. બે સુસંગત અંગો વચ્ચે નિર્ધારિત સંબંધના આધારે હિસાબી વિશ્લેષણ કરવામાં આવે છે. અગાઉ ચર્ચા કર્યા પ્રમાણે કાચો નફો અને વેચાણ બે સુસંગત અંગો છે. હિસાબી દૃષ્ટિએ બંને વચ્ચે સંબંધ છે. ધારો કે વેચાણ ₹ 3,00,000 છે અને કાચો નફો ₹ 90,000 છે.

અહીં ₹ 90,000 એ આંકડાકીય માહિતી જ રજૂ કરે છે. આ રકમ કોઈ વિશ્લેષણ આધારિત અર્થઘટન સમજાવતી નથી. આ જ માહિતીને ગુણોત્તર સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવે તો કાચા નફાનો ગુણોત્તર (%) = $\frac{\text{કાચો નફો}}{\text{વેચાણ}} \times 100$

તેથી કાચા નફાનો ગુણોત્તર = $\frac{90,000}{3,00,000} \times 100$

$= 30\ \%$

આ વિશ્લેષણ દર્શાવે છે કે દરેક ₹ 100ના વેચાણમાં કાચો નફો ₹ 30નો છે. આમ, ગુણોત્તરના કારણે હિસાબી આંકડાઓને ઉપયોગસભર સ્વરૂપે રજૂ કરી શકાય છે. આ અંગે વિગતવાર ચર્ચા હવે પછી કરવામાં આવેલ છે.

2. ગુણોત્તરોની વિશેષતા (Peculiarity of Ratio) :

નાણાકીય પત્રકોના ઉપયોગી અર્થઘટન માટે ગુણોત્તર વિશ્લેષણમાં તુલના(સરખામણી)નો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. વ્યક્તિગત ગુણોત્તર કોઈ પણ પ્રકારની અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ અંગે નિર્દેશ કરતો નથી. તેની સરખામણી કોઈ ધોરણ સાથે કરવી જોઈએ. દા.ત., ઉપરના ઉદાહરણમાં કાચા નફાનો ગુણોત્તર 30 % છે જે સારી કે ખરાબ પરિસ્થિતિ અંગે નિર્દેશ કરતો નથી. તે ફક્ત પરિણામ જ રજૂ કરે છે. તેથી જ્યારે ગુણોત્તરોની કોઈ ધોરણ સાથે સરખામણી કરવામાં આવે ત્યારે જ તેની ઉપયોગીતા સાબિત થાય છે. આ ધોરણો નીચે પ્રમાણે હોઈ શકે. તેમની સાથે સરખામણી કરવાથી સારા-ખરાબ પરિણામની જાણકારી મેળવી શકાય.

(i) ભૂતકાળનાં નાણાકીય પત્રકોના આધારે ગણાયેલા ગુણોત્તરો સાથે સરખામણી

(ii) પેઢી દ્વારા વિકસાવેલા ગુણોત્તરો સાથે સરખામણી

(iii) ઉદ્યોગના ગુણોત્તરો સાથે સરખામણી

(iv) હરીફોના ગુણોત્તરો સાથે સરખામણી

કાચા નફાનો ગુણોત્તર એ આવકનો ગુણોત્તર છે. ધારો કે ગયા વર્ષે આ ગુણોત્તર 25 % હોય અને ચાલુ વર્ષે 30 % હોય તો ચાલુ વર્ષે ધંધાની કાચા નફાની સ્થિતિમાં વૃદ્ધિ થઈ છે તેમ કહેવાય. ગયા વર્ષનો ગુણોત્તર 40 % હોય તો ચાલુ વર્ષે કાચા નફાની પરિસ્થિતિ પ્રતિકૂળ થઈ છે એમ કહેવાય.

3. ગુણોત્તર વિશ્લેષણના હેતુઓ (Objectives of Ratio Analysis) :

ગુણોત્તર વિશ્લેષણનાં હેતુઓ જ તેનું મહત્ત્વ સમજાવે છે. ગુણોત્તર વિશ્લેષણના કારણે નાણાકીય પત્રકોની વિગતો વધુ સરળ, સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપે અને વૈજ્ઞાનિક રીતે સમજી શકાય છે. નાણાકીય પત્રકોમાં હિત ધરાવતા વિવિધ પક્ષકારોની જરૂરિયાતમાં ગુણોત્તર વિશ્લેષણ નિર્ણય લેવામાં મદદ કરે છે. તેના હેતુઓ અથવા મહત્ત્વ નીચે પ્રમાણે છે :

(1) નાણાકીય પત્રકોના વિશ્લેષણ માટે : નાણાકીય પત્રકોમાં દર્શાવેલ વિગતો અંગેની હિસાબી આંકડાકીય માહિતી મળે છે. આ આંકડાઓ કોઈ પણ પ્રકારનું વિશ્લેષણ રજૂ કરતા નથી. ગુણોત્તર વિશ્લેષણ એ નાણાકીય પત્રકોના ઉપયોગકર્તા માટે નિર્દેશક તરીકે કામ કરે છે. વિવિધ પક્ષકારો દ્વારા નફા-નુકસાનનું પત્રક અને પાકા સરવૈયાનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવે છે. આ વિશ્લેષણ અર્થસભર અને ઉપયોગી બને તે માટે ગુણોત્તર વિશ્લેષણનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

(2) હિસાબી માહિતીની સરળ રજૂઆત માટે : ગુણોત્તર વિશ્લેષણ હિસાબી આંકડાઓને વધુ સરળ, સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપે અને વૈજ્ઞાનિક રીતે રજૂ કરે છે. નાણાકીય પત્રકોનાં અંગો એકબીજા સાથે વિશિષ્ટ સંબંધ ધરાવે છે અને ગુણોત્તર વિશ્લેષણ એ સંબંધ અંગેનો અર્થ સ્પષ્ટ કરે છે. દા.ત., દેવાં ઈક્વિટી ગુણોત્તર. આ ગુણોત્તર દેવાં સામે ઈક્વિટીનું પ્રમાણ દર્શાવે છે. ઘણાં અંગો અન્ય અંગ પર આધારિત હોય છે. દા.ત., ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર અહીં ચોખ્ખા નફાનું સર્જન અથવા આધારનું અંગ વેચાણ છે. આ ગુણોત્તર વેચાણમાં ચોખ્ખા નફાનું પ્રમાણ કેટલું છે તે દર્શાવે છે.

ગુણોત્તર વિશ્લેષણ બે સંબંધિત અંગોના સંબંધ તેમજ તેના પરિણામ અંગેની માહિતી સરળતાથી ઉપયોગકર્તાઓ સમજી શકે, તે રીતે રજૂ કરે છે.

(3) એકમની નફાકારકતાની સ્થિતિ જાણવા માટે : ધંધાકીય એકમનો મુખ્ય ઉદ્દેશ નફો કમાવાનો છે. હિસાબી પદ્ધતિમાં ગુણોત્તર વિશ્લેષણની મદદથી વિવિધ રીતે નફાકારકતાની માપણી કરી શકાય છે. જેમાં કાચા નફાનો ગુણોત્તર, ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર, રોકાયેલ મૂડી પર વળતરનો દર, ઈક્વિટી શૅરમૂડી પર વળતરનો દર વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

(4) એકમની તરલતાની સ્થિતિ જાણવા માટે : ધંધાકીય એકમની પોતાનાં ટૂંકા ગાળાનાં દેવાંઓ ચૂકવવાની ક્ષમતાના માપન માટે તરલતા અંગેની સ્થિતિ ગુણોત્તર વિશ્લેષણ સમજાવે છે. તરલતાના આધારે ધંધાકીય એકમની ટૂંકા ગાળાની સધ્ધરતા જાણી શકાય છે. જેમાં ચાલુ ગુણોત્તર, પ્રવાહી ગુણોત્તર વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

(5) એકમની લાંબા ગાળાની સધ્ધરતા જાણવા માટે : ધંધાકીય એકમની લાંબા ગાળાની સધ્ધરતાનું માપ કુલ મિલકતો બાદ કુલ દેવાં. આ બે અંગોનો વધુ હકારાત્મક તફાવત વધુ સધ્ધરતા. આ ધંધાકીય એકમને ધિરાણ મેળવવાનું આદર્શ માપ

છે. ધંધાકીય એકમને ધિરાણ કરનારાઓ સધ્ધરતાને કેન્દ્રસ્થાને રાખે છે. આ અંગેની વિશ્લેષણાત્મક રજૂઆત ગુણોત્તર વિશ્લેષણ દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. જેમાં દેવાં-ઇક્વિટી ગુણોત્તર, કુલ મિલકતો-દેવાંનો ગુણોત્તર વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

(6) એકમની કામગીરીની કાર્યક્ષમતાની સ્થિતિ જાણવા માટે : ધંધાકીય એકમ દ્વારા વિવિધ મિલકતો ધારણ કરવામાં આવેલ હોય છે. આ મિલકતોના કાર્યક્ષમ અને અસરકારક ઉપયોગના માપન માટે ગુણોત્તર વિશ્લેષણ મદદરૂપ થાય છે. આ અંગે ચલનદર ગુણોત્તરોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. દા.ત., સ્ટૉક ચલનદર.

(7) આધારણ કરવા માટે : ગુણોત્તર વિશ્લેષણ દ્વારા જે-તે બાબતનાં વલણ અંગેની જાણકારી મેળવી શકાય છે. દા.ત., છેલ્લાં પાંચ વર્ષના કાચા નફાનો દર 20 %, 23 %, 24 %, 26 % અને 29 % છે. અહીં છેલ્લાં પાંચ વર્ષથી કાચા નફાની ટકાવારીમાં વૃદ્ધિ જોવા મળે છે. આ કંપનીના અનુકૂળ વલણ અંગે નિર્દેશ કરે છે. આ વલણની માહિતી કંપનીને ધંધાના આયોજન અથવા આધારણ માટે મદદરૂપ થાય છે.

(8) નબળા પાસાની જાણકારી માટે : ધંધાકીય એકમનું કુલ પરિણામ સંતોષકારક હોય, પરંતુ કંપનીની નફાકારકતા, સધ્ધરતા, તરલતા અને કાર્યક્ષમતાનું કોઈનું વ્યક્તિગત પરિણામ સંતોષકારક ન પણ હોય એવું પણ બને. કોઈ એક પાસુ ખૂબ જ સારું હોય અને અન્ય પાસુ નબળું હોય તો સરેરાશ પરિણામ સંતોષકારક મળે, પરંતુ ગુણોત્તર વિશ્લેષણનાં ઉપર દર્શાવેલ પાસાઓનું વ્યક્તિગત રીતે મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે તેથી નબળા પાસા અંગે માહિતી મળે છે અને તે અંગે જરૂરી પગલાં લઈ શકાય છે.

(9) આંતરપેઢી અને આંતરવિભાગોની સરખામણી માટે : ધંધાકીય એકમોની કામગીરીની પોતાના ધંધાનાં અન્ય એકમો સાથે સરખામણી કરવી તેને આંતરપેઢી સરખામણી કહેવામાં આવે છે. અન્ય પેઢીની સરખામણીમાં પેઢી ક્યાં અને કેટલી મજબૂત કે નબળી છે તે અંગેની જાણકારી માટે ગુણોત્તર વિશ્લેષણ મદદરૂપ થાય છે. તેવી જ રીતે એક જ ધંધાકીય એકમના વિવિધ વિભાગોની કામગીરીની સરખામણી કરવાની હોય તેને આંતરવિભાગોની સરખામણી કહેવામાં આવે છે. એક જ ધંધાકીય એકમમાં કયો વિભાગ ક્યાં અને કેટલો મજબૂત કે નબળો છે તે અંગે પણ ગુણોત્તર વિશ્લેષણ માહિતી પૂરી પાડે છે.

વિવિધ હેતુઓ માટે ગુણોત્તર વિશ્લેષણનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આ ઉપયોગ જ ગુણોત્તર વિશ્લેષણનું મહત્ત્વ પણ સમજાવે છે.

4. ગુણોત્તર વિશ્લેષણની મર્યાદાઓ (Limitations of Ratio Analysis)

ગુણોત્તર વિશ્લેષણ ધંધાકીય એકમનાં વિવિધ પાસાંઓનું મૂલ્યાંકન કરવા માટેનું પ્રણાલિકાગત ઉપયોગી સાધન છે. આ સાધન દ્વારા ધંધાકીય એકમની શક્તિઓ (Strengths) અને નબળાઈઓ (Weaknesses) માપવામાં આવે છે. આ સાધનની પણ મર્યાદાઓ છે જેની ચર્ચા નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવી છે :

(1) નાણાકીય પત્રકોનાં પરિણામો પર આધાર : ગુણોત્તર વિશ્લેષણમાં નાણાકીય પત્રકોની માહિતીના આધારે વિવિધ પાસાંઓનું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે. આ વિશ્લેષણના ઉપયોગની સફળતા નાણાકીય પત્રકોમાં દર્શાવેલ માહિતી પર આધારિત છે. જો નાણાકીય પત્રકો સાચી અને વ્યાજબી માહિતી રજૂ ન કરે તો વિશ્લેષણ પણ ખોટું ચિત્ર બતાવશે.

(2) પ્રમાણિત ગુણોત્તરોની ગેરહાજરી : કોઈ પણ ગુણોત્તર વ્યક્તિગત રીતે કોઈ પણ વિશ્લેષણ કે અર્થઘટન દર્શાવતું નથી. ગુણોત્તરનો ઉપયોગ ત્યારે જ પ્રસ્થાપિત થાય જ્યારે જે-તે ગુણોત્તરની તેના પ્રમાણિત ગુણોત્તર સાથે સરખામણી કરવામાં આવે. તેથી જો પ્રમાણિત ગુણોત્તરો નક્કી કરવામાં ન આવેલ હોય તો ગણેલા ગુણોત્તરો બિનઉપયોગી સાબિત થાય છે. તેથી પ્રમાણિત ગુણોત્તરોની ગેરહાજરી એ ગુણોત્તર વિશ્લેષણની બિનઉપયોગિતા દર્શાવે છે.

(3) ભાવ ફેરફારોની અસર : ગુણોત્તર વિશ્લેષણનો આધાર નાણાકીય પત્રકો છે. નાણાકીય પત્રકો ઐતિહાસિક માહિતીના આધારે તૈયાર થાય છે. ઐતિહાસિક માહિતીમાં ફુગાવાની અસરને ધ્યાનમાં લેવામાં આવતી નથી. તેથી ગુણોત્તર વિશ્લેષણમાં પણ ભાવ-ફેરફારની અસર ધ્યાનમાં લેવામાં આવતી નથી, આ પણ એક મર્યાદા છે.

(4) ગુણાત્મક પરિબળોની અવગણના : ગુણોત્તર વિશ્લેષણ એ જથ્થાત્મક વિશ્લેષણની પદ્ધતિ છે. ગુણોત્તર વિશ્લેષણનો આધાર જ આંકડાકીય માહિતી છે, પરંતુ ધંધાકીય એકમની કામગીરીનાં પરિણામોમાં ગુણાત્મક પરિબળો જેવાં કે પ્રમાણિકતા, વફાદારી, જુસ્સો જે કર્મચારીઓ કે અધિકારીઓ કે સંચાલકો સાથે સંબંધ ધરાવે છે તેની અવગણના થાય છે. આ પરિબળો પણ ધંધાકીય એકમની કામગીરી પર અમુક અસર ધરાવે છે.

(5) સરખામણીમાં મુશ્કેલી : ઘણી વખત બે ધંધાકીય એકમો દ્વારા જુદી જુદી હિસાબી નીતિઓ અપનાવવામાં આવતી હોય ત્યારે ગુણોત્તર વિશ્લેષણ દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ સમજૂતીઓ બિનઉપયોગી સાબિત થાય છે. દા.ત., બે એકમો દ્વારા અલગ-અલગ ઘસારાની અથવા સ્ટૉક મૂલ્યાંકનની પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ. આવા સંજોગોમાં ગુણોત્તર વિશ્લેષણનો સરખામણી માટે લાભ મળતો નથી.

5. ગુણોત્તરોની રજૂઆત (Presentation of Ratios)

હિસાબી ગુણોત્તરોની રજૂઆત વિવિધ સ્વરૂપમાં કરી શકાય છે. આ સ્વરૂપો (Forms) નીચે પ્રમાણે છે :

(1) પ્રમાણના સ્વરૂપે (In terms of proportion) : આ સ્વરૂપમાં બે ઘટકો વચ્ચેના સંબંધના આધારે એક રકમ અંશમાં અને એક રકમ છેદમાં દર્શાવીને તેમનું પ્રમાણ શોધવામાં આવે છે. દા.ત., પ્રવાહીતા માપવા માટે ચાલુ ગુણોત્તરનો ઉપયોગ થાય છે, તેનું સૂત્ર નીચે પ્રમાણે છે :

$$\text{ચાલુ ગુણોત્તર} = \frac{\text{ચાલુ મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$$

દા.ત., ચાલુ મિલકતો ₹ 3,00,000 અને ચાલુ દેવાં ₹ 2,00,000 છે.

$$= \frac{3,00,000}{2,00,000}$$

∴ ચાલુ ગુણોત્તર 1.5 કહેવાય.

એટલે ચાલુ ગુણોત્તર = 1.5:1 કહેવાય. જેમાં ₹ 1.5ની ચાલુ મિલકતો સામે ચાલુ દેવાં ₹ 1નાં છે એમ કહેવાય.

(2) ટકાવારીના સ્વરૂપે (In terms of percentage) : આ સ્વરૂપમાં બે અંગો વચ્ચેનાં સંબંધના આધારે એક રકમ છેદમાં એક રકમ અંશમાં દર્શાવીને તેમની ટકાવારી શોધવામાં આવે છે. દા.ત., ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર, જેનું સૂત્ર નીચે પ્રમાણે છે :

$$\text{ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર} = \frac{\text{ચોખ્ખો નફો}}{\text{વેચાણ}} \times 100$$

દા.ત., વેચાણ ₹ 3,00,000 છે અને ચોખ્ખો નફો ₹ 60,000 છે.

$$= \frac{60,000}{3,00,000} \times 100 = 20\ \%$$

ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર 20 % કહેવાય. એટલે દરેક ₹ 100ના વેચાણમાંથી ₹ 20નો ચોખ્ખો નફો થાય છે.

(3) વાર કે વખતના સ્વરૂપે (In terms of times) : આ સ્વરૂપમાં પણ પ્રમાણમાં દર્શાવાતા ગુણોત્તરની જેમ એક રકમ અંશમાં અને એક રકમ છેદમાં દર્શાવવામાં આવે છે. પણ પ્રમાણના સ્થાને સમયના સ્વરૂપે ગુણોત્તરનું અર્થઘટન કરવામાં આવે છે. આ સ્વરૂપ ખાસ પ્રકારનાં અંગો માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. દા.ત., સ્ટૉક ચલનદર, જેનું સૂત્ર નીચે પ્રમાણે છે :

$$\text{સ્ટૉક ચલનદર} = \frac{\text{વેચેલ માલની પડતર}}{\text{સરેરાશ સ્ટૉક}}$$

દા.ત., વેચેલ માલની પડતર ₹ 3,00,000 છે અને સરેરાશ સ્ટૉક ₹ 1,00,000 છે.

$$= \frac{3,00,000}{1,00,000} = 3 \text{ વખત}$$

સ્ટૉક ચલનદર 3 વખત કહેવાય એટલે કે ધંધાના સ્ટૉકનું 3 વખત વેચેલ માલની પડતરમાં રૂપાંતર થાય છે.

(4) અપૂર્ણાંક સ્વરૂપે (In terms of fraction) : ઘણી વખત કોઈ એક અંગનું પ્રમાણ અન્ય અંગ સામે કેટલું છે તે જાણવા માટે આ સ્વરૂપનો ઉપયોગ થાય છે. દા.ત., ધંધાકીય એકમની શૅરમૂડી ₹ 5,00,000 છે. ધંધાકીય એકમની બિનચાલુ મિલકતો શૅરમૂડીનાં $\frac{2}{5}$ ભાગ જેટલી છે.

આ સંજોગોમાં બિનચાલુ મિલકતો = શૅરમૂડી × શૅરમૂડીમાં બિનચાલુ મિલકતોનો ભાગ

$$= 5,00,000 \times \frac{2}{5}$$

= ₹ 2,00,000

(5) દિવસો/અઠવાડિયાં/મહિનાના સ્વરૂપે (In terms of days/weeks/months) : હિસાબી પદ્ધતિમાં અમુક પ્રકારનાં ગુણોત્તરોમાં સમયગાળાની ગણતરી કરવામાં આવે છે. આ સમયગાળો દિવસો/અઠવાડિયાં/મહિનાઓના સ્વરૂપે ગણવામાં આવે છે. આ સમયગાળો ઉઘરાણી કેટલા સમયમાં મળશે અથવા/અને ચૂકવણી કેટલા દિવસોમાં કરવામાં આવે છે તે અંગેની જાણકારી આપે છે. દા.ત., ઉઘરાણી અંગેનું સૂત્ર નીચે પ્રમાણે છે :

$$\text{ઉઘરાણી મુદત} = \frac{\text{દેવાદારો + લેણીહૂંડી}}{\text{ઉધાર વેચાણ}} \times 365$$

દા.ત., દેવાદારો ₹ 50,000નાં, લેણીહૂંડી ₹ 23,000 અને ઉધાર વેચાણ ₹ 7,30,000.

$$= \frac{50,000 - 23,000}{7,30,000} \times 365$$

$$= \frac{73,000}{7,30,000} \times 365 = 36.5 \text{ દિવસ એટલે 37 દિવસ}$$

ઉઘરાણીની મુદત 37 દિવસ કહેવાય. એટલે કે જે દિવસે ઉધાર વેચાણ કરવામાં આવે તેના 37મા દિવસે દેવાદારો રકમ ચૂકવશે.

આમ, ગુણોત્તરની ગણતરી એટલે કે રજૂઆત વિવિધ સ્વરૂપમાં કરી શકાય છે. એ બાબત ખાસ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ કે તમામ ગુણોત્તરો ઉપર દર્શાવેલ બધાં સ્વરૂપે દર્શાવવામાં આવતાં નથી. દા.ત., પ્રમાણનો ગુણોત્તર સમયના સ્વરૂપે દર્શાવાય નહિ અને સમયનો ગુણોત્તર પ્રમાણ ગુણોત્તર પ્રમાણે ગણાય નહિ. આ અંગે વિગતવાર ચર્ચા ગુણોત્તરના વર્ગીકરણ વખતે સમજાવવામાં આવેલ છે.

6. ગુણોત્તરોનું વર્ગીકરણ (Classification of Ratios)

ગુણોત્તરોનું વર્ગીકરણ બે ભાગોમાં કરી શકાય છે :

(i) પ્રણાલિકાગત વર્ગીકરણ

(ii) કાર્યાનુસાર વર્ગીકરણ

આ અંગે વિગતવાર સમજૂતી નીચે પ્રમાણે છે :

(i) પ્રણાલિકાગત વર્ગીકરણ (Traditional Classification) : હિસાબી ગુણોત્તરોની ગણતરી નાણાકીય પત્રકોના આધારે થાય છે. આ પત્રકોમાં વેપાર ખાતાં, નફા-નુકસાન ખાતાં અને પાકાં સરવૈયાંનો સમાવેશ થાય છે. (હવે કંપનીનાં સ્વરૂપમાં નફા-નુકસાનનું પત્રક અને પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે.) પ્રણાલિકાગત વર્ગીકરણ પ્રમાણે,

(1) વેપાર ખાતાં અને નફા-નુકસાન ખાતાંનો ગુણોત્તર

(2) પાકા સરવૈયાના ગુણોત્તરો

(3) મિશ્ર ગુણોત્તરો દર્શાવવામાં અને ગણવામાં આવે છે.

વેપાર ખાતાં અને નફા-નુકસાન ખાતાંના ગુણોત્તરોમાં બે રકમો, અંશની રકમ અને છેદની રકમ આ જ ખાતાંઓમાંથી લઈને ગુણોત્તરો ગણવામાં આવે છે. દા.ત., ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર : ચોખ્ખો નફો અને વેચાણ બંને બાબતો આ ખાતામાં દર્શાવાય છે. તેવી જ રીતે પાકા સરવૈયાના ગુણોત્તરોમાં બંને રકમો અંશની રકમ અને છેદની રકમ પાકા સરવૈયામાંથી લઈને ગુણોત્તરો ગણવામાં આવે છે. દા.ત., દેવાં-ઇક્વિટી ગુણોત્તર. આ બંને બાબતો પાકા સરવૈયાની છે. ત્રીજા પ્રકારમાં એક રકમ વેપાર કે નફા-નુકસાન ખાતાંમાંથી લેવામાં આવે છે અને એક રકમ પાકા સરવૈયામાંથી લેવામાં આવે છે. દા.ત., સ્થિર મિલકતોનો ચલનદર. આ ગુણોત્તરમાં મિલકતો પાકા સરવૈયામાંથી અને વેચાણ વેપાર ખાતામાંથી લેવામાં આવે છે.

(ii) કાર્યાનુસાર વર્ગીકરણ (Functional Classification) : કોઈ પણ ધંધાકીય એકમની નાણાકીય તંદુરસ્તીને માપવા અથવા જાણવા માટે હિસાબી પદ્ધતિનાં વિવિધ પાસાંઓની જાણકારી ગુણોત્તર વિશ્લેષણ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે. આ પાસાંઓમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે :

(1) નફાકારકતા

(2) તરલતા

(3) સધ્ધરતા

(4) કાર્યક્ષમતા

આ પાસાંઓ પોતાનાં નામ પ્રમાણે ધંધાકીય એકમની કામગીરી (performance) માપે છે તેથી આ વર્ગીકરણને કાર્યાનુસાર વર્ગીકરણ કહેવામાં આવે છે. આ વર્ગીકરણમાં નફા-કારકતાના ગુણોત્તરો, તરલતાના ગુણોત્તરો, સધ્ધરતાના ગુણોત્તરો અને કાર્યક્ષમતાના ગુણોત્તરોનો સમાવેશ થાય છે. આ દરેક પ્રકાર વિશિષ્ટ કામગીરીનાં પરિણામો રજૂ કરે છે. વ્યવહારમાં આ વર્ગીકરણનો વિસ્તૃત પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય છે. આ પુસ્તકમાં કાર્યાનુસાર વર્ગીકરણના આધારે ગુણોત્તર વિશ્લેષણની સમજૂતી આપવામાં આવેલ છે. કાર્યાનુસાર વર્ગીકરણ જ અપેક્ષિત છે. આ વર્ગીકરણના આધારે તમામ ગુણોત્તરોની સમજૂતી નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવી છે.

7. નફાકારકતાના ગુણોત્તરો (Profitability Ratios)

દરેક ધંધાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ નફો કમાવાનો હોય છે. ધંધાની નફો કમાવાની શક્તિને નફાકારકતા કહેવામાં આવે છે. નફાકારકતા માપવા અંગેના વિવિધ ગુણોત્તરો છે.

અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે નીચે પ્રમાણેના નફાકારકતાના ગુણોત્તરનો અભ્યાસ કરવાનો છે. સામાન્ય રીતે આ ગુણોત્તરો ટકાવારીના સ્વરૂપે દર્શાવવામાં આવે છે.

(i) કાચા નફાનો ગુણોત્તર

(ii) કામગીરી ગુણોત્તર

(iii) કામગીરી નફાનો ગુણોત્તર

(iv) ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર

(i) કાચા નફાનો ગુણોત્તર (Gross Profit Ratio) :

અર્થ : કાચા નફાનો ગુણોત્તર કાચા નફા અને કુલ ચોખ્ખા વેચાણ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. કાચા નફાનો ગુણોત્તર ઊપજ આધારિત ગુણોત્તર છે. જેમાં કાચો નફો ઊપજ છે અને તેનું વેચાણમાં (તે પણ ઊપજ છે) પ્રમાણ શોધવામાં આવે છે. આ ગુણોત્તર વેચાણમાં કાચા નફાની ટકાવારી દર્શાવે છે. વેચાણ એટલે કામગીરી ઊપજ (Revenue from operation). કામગીરી ઊપજ એટલે ધંધાકીય એકમ જે વસ્તુ/સેવાનો ધંધો કરતું હોય તેમાંથી ઉદ્ભવેલ ઊપજ. વેચાણ એટલે ચોખ્ખું વેચાણ (વેચાણ બાદ વેચાણ પરત).

કુલ વેચાણ એટલે શું ? ઉધાર વેચાણ + રોકડ વેચાણ

કાચો નફો એટલે શું ? કાચો નફો એટલે વેચાણનો વેચેલ માલની પડતર પરનો વધારો

વેચેલ માલની પડતર એટલે શું ? વેચાણ પડતર નીચેના સૂત્રના આધારે શોધવામાં આવે છે.

કાચા માલનો શરૂનો સ્ટૉક	✓
+ કાચા માલની ખરીદી	✓
+ ખરીદીના ખર્ચા	✓
	✓
− કાચા માલનો આખરનો સ્ટૉક	✓
વપરાયેલ કાચા માલની પડતર	✓
+ મજૂરી	✓
+ કારખાનાનાં ખર્ચા	✓
વેચેલ માલની પડતર	✓

નોંધ : (1) ઉત્પાદન કરતાં ધંધાકીય એકમોમાં ઉત્પાદનનાં ખર્ચાઓનો વેચેલ માલની પડતરમાં સમાવેશ થાય છે. વેપાર કરતાં ધંધાકીય એકમોમાં ઉત્પાદનનાં ખર્ચાઓ હોતા નથી. તેથી વેપાર કરતાં ધંધાકીય એકમોમાં વપરાયેલ કાચા માલની પડતર, વેચેલ માલની પડતર તરીકે ધ્યાનમાં લેવાય. (2) શરૂઆતનો સ્ટૉક અને આખરનો સ્ટૉક દર્શાવવાના બદલે સ્ટૉકમાં ફેરફાર તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે. જેની અગાઉના પ્રકરણમાં ચર્ચા કરવામાં આવેલ છે.

(1) સ્ટૉકમાં ફેરફાર = શરૂનો સ્ટૉક > આખરનો સ્ટૉક

ધન રકમ : વેચેલ માલની પડતરમાં ઉમેરાય અથવા ઊપજમાંથી બાદ થાય.

(2) સ્ટૉકમાં ફેરફાર = શરૂનો સ્ટૉક < આખરનો સ્ટૉક

ઋણ રકમ : વેચેલ માલની પડતરમાંથી બાદ થાય અથવા ઊપજમાં ઉમેરાય.

નોંધ : ઋણ રકમ કૌંસમાં દર્શાવેલ હોય છે.

કાચો નફો = કુલ વેચાણ − વેચેલ માલની પડતર

સૂત્ર : કાચા નફાનો ગુણોત્તર $= \frac{\text{કાચો નફો}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$

હેતુ : કાચા નફાના ગુણોત્તરના આધારે ધંધાકીય એકમની કાચી નફાકારકતા માપી શકાય છે.

વલણ : આ ગુણોત્તર ઊપજ આધારિત હોવાથી તેનું વધતું વલણ નફાકારકતાનો વધારો સૂચવે છે.

ઉદાહરણ 1 : 'ઝેડ' કંપનીની નીચે આપવામાં આવેલ માહિતીના આધારે કાચા નફાના ગુણોત્તરો શોધો.

વિગત	2016 (₹માં)	2017 (₹માં)
વેચાણ	4,80,000	6,00,000
કાચો નફો	1,20,000	1,80,000

નોંધ : એક વર્ષની વિગતોના આધારે પણ દાખલા પૂછી શકાય.

જવાબ :

કાચા નફાનો ગુણોત્તર $= \frac{\text{કાચો નફો}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$

$= \frac{1,20,000}{4,80,000} \times 100 \qquad = \frac{1,80,000}{6,00,000} \times 100$

25 %   30 %

અર્થઘટન : (i) ગયા વર્ષની સરખામણીમાં ચાલુ વર્ષે કાચા નફાનો દર 25 %થી વધીને 30 % થયો છે. જે કાચી નફાકારકતામાં વૃદ્ધિ દર્શાવે છે.

(ii) કાચો નફો = વેચાણ − વેચેલ માલની પડતર

2016 : 25 % = 100 % − 75 %

2017 : 30 % = 100 % − 70 %

ગયા વર્ષની સરખામણીમાં ચાલુ વર્ષે વેચેલ માલની પડતર 75 %થી ઘટીને 70 % થવા પામી છે. તેથી કાચા નફાનો દર વધ્યો છે, એવું પણ કહી શકાય.

ઉદાહરણ 2 : 'ઓ' ધંધાકીય એકમની નીચે આપવામાં આવેલ વિગતોના આધારે કાચા નફા ગુણોત્તરની ગણતરી કરો :

વિગત	2016 (₹માં)	2017 (₹માં)
વેચાણ	8,00,000	12,00,000
વેચેલ માલની પડતર	6,00,000	10,00,000

જવાબ :

અહીં કાચો નફો આપવામાં આવેલ નથી. તેથી કાચા નફાની ગણતરી કરવી પડશે.

કાચો નફો = વેચાણ − વેચેલ માલની પડતર

2016 : 2,00,000 = 8,00,000 − 6,00,000

2017 : 2,00,000 = 12,00,000 − 10,00,000

$$\text{કાચા નફાનો ગુણોત્તર} = \frac{\text{કાચો નફો}}{\text{કુલ ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$$

2016	2017
$= \frac{2,00,000}{8,00,000} \times 100$	$= \frac{2,00,000}{12,00,000} \times 100$
= 25 %	$= 16\frac{2}{3}$ % (16.66... %)

ઉદાહરણ 3 : 'ક્યૂ' કંપનીની બે વર્ષની વિગતો નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવી છે. તેના આધારે કાચા નફાના ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

વિગત	2016 (₹માં)	2017 (₹માં)
વેચાણ	10,20,000	15,50,000
વેચાણ પરત	20,000	50,000
શરૂઆતનો સ્ટૉક	1,40,000	1,60,000
ખરીદી	6,00,000	8,00,000
ખરીદીના ખર્ચા	30,000	40,000
આખરનો સ્ટૉક	1,60,000	1,50,000

જવાબ :

આ પ્રશ્નમાં આવકના પત્રકના આધારે કાચો નફો શોધીને કાચા નફાનો ગુણોત્તર ગણવામાં આવશે.

વિગત	2016		2017	
ચોખ્ખું વેચાણ : વેચાણ	10,20,000		15,50,000	
બાદ : વેચાણપરત	20,000	10,00,000	50,000	15,00,000
બાદ : વપરાયેલ કાચા માલની પડતર				
શરૂનો સ્ટૉક	1,40,000		1,60,000	
ખરીદી	6,00,000		8,00,000	
ખરીદીના ખર્ચા	30,000		40,000	
	7,70,000		10,00,000	
બાદ : આખરસ્ટૉક	1,60,000	6,10,000	1,50,000	8,50,000
કાચો નફો		**3,90,000**		**6,50,000**

$$\text{કાચા નફાનો ગુણોત્તર} = \frac{\text{કાચો નફો}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$$

$$= \frac{3,90,000}{10,00,000} \times 100 \qquad\qquad = \frac{6,50,000}{15,00,000} \times 100$$

$$= 39\ \% \qquad\qquad = 43.33\ \%$$

ઉદાહરણ 4 : 'એફ' ઍન્ડ કંપનીની બે વર્ષની વિગતો નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવી છે. તેના આધારે કાચા નફાના ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

વિગત	2016 (₹માં)	2017 (₹માં)
વેચાણ	10,20,000	15,50,000
વેચાણ પરત	20,000	50,000
ખરીદી	6,00,000	8,00,000
ખરીદીના ખર્ચા	30,000	40,000
સ્ટૉકમાં ફેરફાર	(20,000)	10,000

જવાબ :

આ પ્રશ્નમાં આવકના પત્રકના આધારે કાચો નફો શોધીને કાચા નફાનો ગુણોત્તર શોધવામાં આવશે.

વિગત	2016		2017	
ચોખ્ખું વેચાણ : વેચાણ	10,20,000		15,50,000	
બાદ : વેચાણ પરત	20,000	10,00,000	50,000	15,00,000
બાદ : વપરાયેલ કાચા માલની પડતર				
ખરીદી	6,00,000		8,00,000	
ખરીદીના ખર્ચા	30,000		40,000	
સ્ટૉક ફેરફાર	(20,000)	6,10,000	10,000	8,50,000
કાચો નફો		**3,90,000**		**6,50,000**

$$\text{કાચા નફાનો ગુણોત્તર} = \frac{\text{કાચો નફો}}{\text{વેચાણ}} \times 100 \qquad \frac{3,90,000}{10,00,000} \times 100 \qquad \frac{6,50,000}{15,00,000} \times 100$$

$$= 39\ \% \qquad\qquad = 43.33\ \%$$

નોંધ : ઉદાહરણ 3ની વિગતો અને 4ની વિગતો સ્ટૉકના મુદ્દા સિવાય સરખી રાખીને સ્ટૉકના ફેરફારની અસર દર્શાવતું ઉદાહરણ આપવામાં આવેલ છે.

(ii) કામગીરી ગુણોત્તર (Operating Ratio) :

અર્થ : કામગીરી ગુણોત્તર એ કામગીરી પડતર અને વેચાણ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. કામગીરી ગુણોત્તર પડતર (ખર્ચ) આધારિત ગુણોત્તર છે. આ ગુણોત્તર વેચાણમાં કામગીરી પડતરની ટકાવારી દર્શાવે છે.

કામગીરી પડતર એટલે શું ? કામગીરી પડતર = વેચેલ માલની પડતર + કામગીરીના ખર્ચાઓ

કામગીરીના ખર્ચાઓ એટલે શું ? કામગીરીના ખર્ચાઓ એટલે ધંધાની કામગીરીની પ્રવૃત્તિઓ માટે કરવામાં આવતા ખર્ચાઓ. જેમાં ઑફિસના ખર્ચા (વહીવટી ખર્ચા), વેચાણ વિતરણ ખર્ચા, કર્મચારીઓને લગતા ખર્ચા, ઘસારો, માંડી વાળવાની રકમ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

નોંધ : કામગીરી પડતર શોધતી વખતે બિનકામગીરી ઊપજો જેવી કે મળેલ વ્યાજ, ડિવિડન્ડ, મિલકતના વેચાણનો નફો વગેરે ધ્યાનમાં લેવામાં આવતા નથી. તેવી જ રીતે ચૂકવેલ વ્યાજ, મિલકત વેચાણ નુકસાન ખર્ચ તરીકે ધ્યાનમાં

લેવામાં આવતા નથી. વ્યાજનો ખર્ચ નાણાકીય ખર્ચ છે કામગીરી ખર્ચ નથી. મિલકત વેચાણ નુકસાન અન્ય ખર્ચ છે. કામગીરી ખર્ચ નથી.

બિનકામગીરી ખર્ચાઓ અને ઊપજો સ્પષ્ટ રીતે પ્રશ્નમાં આપવી જેથી વિદ્યાર્થીઓને દ્વિધા ન રહે.

સૂત્ર : $\text{કામગીરી ગુણોત્તર} = \dfrac{\text{વેચેલ માલની પડતર + કામગીરીના ખર્ચા}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$

હેતુ : આ ગુણોત્તરના આધારે ધંધાકીય એકમ જે પ્રકારના ધંધામાં રોકાયેલ હોય તે ધંધામાં કામગીરી પડતર કેટલી આવે છે તે જાણી શકે છે. દા.ત., કાપડનું ઉત્પાદન અને વેચાણ કરતી કંપની કાપડનાં ઉત્પાદનની પડતર કેટલી આપી છે તે અંગેની જાણકારી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. નક્કી કરેલા ધોરણો કરતાં વધુ પડતર આવે તો તેને નિયંત્રિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

વલણ : આ ગુણોત્તર પડતર (ખર્ચ) આધારિત હોવાથી તેનું ઘટતું વલણ કામગીરી નફાકારકતાનો વધારો સૂચવે છે.

ઉદાહરણ 5 : નીચે આપેલ વિગતોના આધારે **'ઈ'** ની કંપનીના કામગીરી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

વેચેલ માલની પડતર ₹ 4,80,000, કામગીરીના ખર્ચા ₹ 1,20,000, નાણાકીય ખર્ચા ₹ 1,00,000 અને વેચાણ ₹ 8,00,000 છે.

જવાબ : $\text{કામગીરીનો ગુણોત્તર} = \dfrac{\text{વેચેલ માલની પડતર + કામગીરીના ખર્ચા}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$

$$= \frac{4,80,000 + 1,20,000}{8,00,000} \times 100$$

$$= 75\ \%$$

નોંધ : નાણાકીય ખર્ચા કામગીરીના ખર્ચા તરીકે ધ્યાનમાં લેવામાં આવતા નથી.

ઉદાહરણ 6 : નીચે આપેલ વિગતોના આધારે **'કે'** ઍન્ડ કંપની લિમિટેડના બે વર્ષના કામગીરી ગુણોત્તર શોધો.

વિગત	2016 (₹માં)	2017 (₹માં)
વેચાણ	15,00,000	20,00,000
વેચેલ માલની પડતર	7,50,000	9,00,000
વહીવટી ખર્ચા	1,00,000	1,50,000
વેચાણ ખર્ચા	2,50,000	3,00,000
ઘસારો	1,00,000	1,00,000
નાણાકીય ખર્ચા	1,00,000	1,00,000
વ્યાજ - ડિવિડન્ડની આવક	2,00,000	2,00,000
અન્ય ખર્ચા (બિનકામગીરી)	50,000	50,000

જવાબ :

કામગીરીના ખર્ચાની ગણતરી

વિગત	2016 (₹માં)	2017 (₹માં)
વહીવટી ખર્ચા	1,00,000	1,50,000
વેચાણ ખર્ચા	2,50,000	3,00,000
ઘસારો	1,00,000	1,00,000
	4,50,000	**5,50,000**

$$\text{કામગીરી ગુણોત્તર} = \frac{\text{વેચેલ માલની પડતર (કામગીરી પડતર) + કામગીરીના ખર્ચા}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$$

$$= \frac{7,50,000 + 4,50,000}{15,00,000} \times 100 \qquad = \frac{9,00,000 + 5,50,000}{20,00,000} \times 100$$

$$= \frac{12,00,000}{15,00,000} \times 100 \qquad = \frac{14,50,000}{20,00,000} \times 100$$

$$= 80\ \% \qquad = 72.5\ \%$$

ગયા વર્ષની સરખામણીમાં કામગીરી ગુણોત્તરનો ઘટાડો નફાની વૃદ્ધિ દર્શાવે છે.

ઉદાહરણ 7 : નીચે આપેલ વિગતોના આધારે **'એસ'** લિમિટેડના કામગીરી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

ચોખ્ખું વેચાણ ₹ 28,00,000; વેચેલ માલની પડતર ₹ 18,00,000; પગાર ₹ 1,20,000; અન્ય વહીવટી ખર્ચા ₹ 1,80,000; વેચાણ ખર્ચા ₹ 1,50,000; લોનનું વ્યાજ ₹ 1,25,000; આગથી થયેલ નુકસાન ₹ 25,000; રોકાણો પર વ્યાજની આવક ₹ 1,80,000

જવાબ :

$$\text{કામગીરી ગુણોત્તર} = \frac{\text{વેચેલ માલની પડતર + કામગીરીના ખર્ચા}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$$

કામગીરીના ખર્ચા = પગાર ₹ 1,20,000

અન્ય વહીવટી ખર્ચા ₹ 1,80,000

વેચાણ ખર્ચા ₹ 1,50,000

₹ 4,50,000

$$= \frac{18,00,000 + 4,50,000}{28,00,000} \times 100$$

$$= \frac{22,50,000}{28,00,000} \times 100$$

$$= 80.36\ \%$$

(iii) કામગીરી નફા ગુણોત્તર (Operating Profit Ratio) :

અર્થ : આ ગુણોત્તર કામગીરી નફા અને વેચાણ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. આ ગુણોત્તર ઊપજ આધારિત ગુણોત્તર છે. આ ગુણોત્તર વેચાણમાં કામગીરી નફાની ટકાવારી દર્શાવે છે :

કામગીરી નફો એટલે શું ? વેચાણ – કામગીરી પડતર

સૂત્ર : $$\text{કામગીરી નફા ગુણોત્તર} = \frac{\text{કામગીરીનો નફો}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$$

હેતુ : આ ગુણોત્તર દ્વારા જે ધંધો કરતા હોઈએ તેમાંથી કેટલો નફો થયો છે તેની જાણકારી મળે છે. આ ગુણોત્તર અન્ય રીતે શોધવો હોય તો 100 % વેચાણમાંથી કામગીરી ગુણોત્તર બાદ કરતાં વધેલ તફાવત કામગીરી નફા ગુણોત્તર તરીકે ઓળખાય છે.

વલણ : આ ગુણોત્તર આવક આધારિત હોવાથી તેનું વધતું વલણ કામગીરી નફાકારકતાનો વધારો સૂચવે છે.

ઉદાહરણ 8 : 'એચ' લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે કામગીરી નફા ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

વેચાણ ₹ 7,50,000, વેચેલ માલની પડતર ₹ 3,00,000, કામગીરીના ખર્ચા ₹ 1,50,000

જવાબ :

$$\text{કામગીરી નફા ગુણોત્તર} = \frac{\text{કામગીરીનો નફો}}{\text{વેચાણ}} \times 100$$

કામગીરી નફો = વેચાણ − કામગીરી પડતર

કામગીરી પડતર = વેચેલ માલની પડતર ₹ 3,00,000

+ કામગીરીના ખર્ચા ₹ 1,50,000

₹ 4,50,000

= ₹ 7,50,000 − ₹ 4,50,000

= ₹ 3,00,000

$$\frac{3,00,000}{7,50,000} \times 100 = 40\ \%$$

અથવા

કામગીરી નફા ગુણોત્તર = 100 % − કામગીરી ગુણોત્તર

$$\text{કામગીરી ગુણોત્તર} = \frac{\text{વેચેલ માલની પડતર + કામગીરીના ખર્ચા}}{\text{વેચાણ}} \times 100$$

$$= \frac{4,50,000}{7,50,000} \times 100 = 60\ \%$$

= 100 % − 60 % = 40 %

ઉદાહરણ 9 : 'જે' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે કામગીરી નફા ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

શરૂઆતનો સ્ટૉક ₹ 60,000, ખરીદી ₹ 5,00,000, ખરીદીના ખર્ચા ₹ 20,000, ઑફિસના ખર્ચા ₹ 50,000, વ્યાજ ચૂકવ્યું ₹ 15,000, ડિવિડન્ડ મળ્યું ₹ 15,000, ઘસારો ₹ 40,000, અકસ્માતથી નુકસાન ₹ 10,000, વેચાણ ₹ 8,00,000, આખરસ્ટૉક ₹ 70,000, વેચાણ પરત ₹ 30,000, કરવેરાનો દર 30 % છે.

જવાબ :

$$\text{કામગીરી નફા ગુણોત્તર} = \frac{\text{કામગીરીનો નફો}}{\text{વેચાણ}} \times 100$$

કામગીરી નફો = ચોખ્ખું વેચાણ − કામગીરી પડતર

ચોખ્ખું વેચાણ = વેચાણ − વેચાણ પરત

= 8,00,000 − 30,000

= ₹ 7,70,000

કામગીરી પડતર = શરૂનો સ્ટૉક	₹	60,000
+ ખરીદી	₹	5,00,000
+ ખરીદીના ખર્ચા	₹	20,000
	₹	5,80,000
− આખરસ્ટૉક	₹	70,000
વેચેલ માલની પડતર	₹	5,10,000
+ ઑફિસ ખર્ચા	₹	50,000
+ ઘસારો	₹	40,000
	₹	6,00,000

= 7,70,000 − 6,00,000

= ₹ 1,70,000

$$= \frac{1,70,000}{7,70,000} \times 100 = 22.08\ \%$$

(iv) ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર (Net Profit Ratio) :

અર્થ : ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર ચોખ્ખા નફા અને કુલ ચોખ્ખા વેચાણ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. આ ગુણોત્તર ઊપજ આધારિત ગુણોત્તર છે. આ ગુણોત્તર વેચાણમાં ચોખ્ખા નફાની ટકાવારી દર્શાવે છે.

ચોખ્ખો નફો એટલે શું ? તમામ આવકોમાંથી ખર્ચાઓ બાદ કર્યા પછી વધેલ રકમ. આ નફો નીચે પ્રમાણે શોધાય.

વિગત	(₹)	(₹)
વેચાણ	✓	
બાદ : વેચાણ પરત	✓	
ચોખ્ખું વેચાણ		✓
ઉમેરો : બિનકામગીરી આવકો		✓
કુલ ઊપજો		✓
બાદ : વેચેલ માલની પડતર	✓	
કામગીરીના ખર્ચા	✓	
નાણાકીય ખર્ચા	✓	
બિનકામગીરી ખર્ચા	✓	✓
કરવેરા પહેલાંનો નફો		✓
બાદ : કરવેરા		✓
કરવેરા પછીનો નફો		✓

સૂત્ર : ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર $= \dfrac{\text{કરવેરા પછીનો ચોખ્ખો નફો}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$

હેતુ : આ ગુણોત્તર દ્વારા ધંધાની સમગ્રલક્ષી નફાકારકતાની જાણકારી મળે છે. અહીં તમામ પ્રકારની ઊપજો અને તમામ પ્રકારના ખર્ચાઓ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

વલણ : આ ગુણોત્તર ઊપજ આધારિત હોવાથી તેનું વધતું વલણ કુલ નફાકારકતા(ચોખ્ખી નફાકારકતા)નો વધારો સૂચવે છે.

ઉદાહરણ 10 : ઉદાહરણ 9માં આપવામાં આવેલ વિગતોના આધારે ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર શોધો.

જવાબ : ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર $= \dfrac{\text{વેરા પછીનો ચોખ્ખો નફો}}{\text{ચોખ્ખું વેચાણ}} \times 100$

	(₹)	(₹)
વેચાણ	8,00,000	
બાદ : વેચાણ પરત	30,000	
ચોખ્ખું વેચાણ		7,70,000
ઉમેરો : બિનકામગીરી આવકો : ડિવિડન્ડ		15,000
કુલ ઊપજો		7,85,000
બાદ : વેચેલ માલની પડતર		
શરૂનો સ્ટૉક	60,000	
+ ખરીદી	5,00,000	
+ ખરીદીના ખર્ચા	20,000	
	5,80,000	
− આખરસ્ટૉક	70,000	
	5,10,000	

+ કામગીરી ખર્ચા :		
ઑફિસ ખર્ચા	50,000	
ઘસારો	40,000	
+ નાણાકીય ખર્ચા :		
વ્યાજ	15,000	
+ અન્ય ખર્ચા :		
અકસ્માતથી નુકસાન	10,000	6,25,000
કરવેરા પહેલાંનો નફો		1,60,000
બાદ : કરવેરા 30 %		48,000
કરવેરા પછીનો નફો		**1,12,000**

$\frac{1,12,000}{7,70,000} \times 100 = 14.55\ \%$

8. તરલતાનાં ગુણોત્તરો (Liquidity Ratios)

દરેક ધંધાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ નફો કમાવાનો છે. ધંધાની નફો કમાવાની શક્તિને તેની શાખપાત્રતા ઈંધણ પૂરું પાડે છે. શાખપાત્રતા કંપનીની નાણાકીય સધ્ધરતા પર આધાર રાખે છે. હિસાબી પદ્ધતિમાં સધ્ધરતા બે દૃષ્ટિબિંદુથી માપવામાં આવે છે : (i) લાંબા ગાળાની સધ્ધરતા અને (ii) ટૂંકા ગાળાની સધ્ધરતા. ટૂંકા ગાળાની સધ્ધરતાને તરલતા કહેવામાં આવે છે. તરલતા એટલે ધંધાકીય એકમની ટૂંકા ગાળાની જવાબદારીઓ ચૂકવવાની ક્ષમતા. ટૂંકા ગાળાની જવાબદારીઓ એટલે ચાલુ દેવાં. અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે નીચેના ગુણોત્તરોનો અભ્યાસ કરવાનો છે. સામાન્ય રીતે આ ગુણોત્તરો પ્રમાણના સ્વરૂપે દર્શાવવામાં આવે છે.

(i) ચાલુ ગુણોત્તર (Current Ratio)

(ii) પ્રવાહી ગુણોત્તર (Liquid Ratio)

(i) ચાલુ ગુણોત્તર (Current Ratio) :

અર્થ : ચાલુ ગુણોત્તર એ ચાલુ મિલકતો અને ચાલુ દેવાં વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. ચાલુ મિલકતો સામે ચાલુ દેવાંનું પ્રમાણ કેટલું છે તે આ ગુણોત્તર દર્શાવે છે. ચાલુ દેવાં કરતાં ચાલુ મિલકતોનું પ્રમાણ વધુ હોય તો તે ધંધાકીય એકમની તરલતા વધુ છે, એમ કહેવાય. વધુ તરલતા એટલે ટૂંકા ગાળાની વધુ સધ્ધરતા.

સૂત્ર : ચાલુ ગુણોત્તર $= \frac{\text{ચાલુ મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$

ચાલુ મિલકતો એટલે જે રોકડના સ્વરૂપે હોય અથવા રોકડ સમકક્ષ હોય અથવા જેમનું 12 મહિનાની અંદર રોકડ અથવા રોકડ સમકક્ષમાં રૂપાંતર થઈ શકે. જેમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે :

ચાલુ રોકાણો, સ્ટૉક (છૂટા ઓજારો સિવાય), વેપારી લેણાં (લેણીહૂંડી અને દેવાદારોમાંથી ઘાલખાધ અનામત બાદ કર્યા પછી), રોકડ અને રોકડ સમકક્ષ (હાથ પર રોકડ, બૅન્કમાં સિલક, હાથ પરના ચેક/ડ્રાફ્ટ), ટૂંકા ગાળાની લોન અને ધિરાણ, અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચા, મળવાની બાકી આવકો, અગાઉથી ચૂકવેલ વેરાઓ વગેરે.

ચાલુ દેવાં એટલે એવી જવાબદારી જેની ચૂકવણી 12 મહિનાના સમયગાળા દરમિયાન કરવાની હોય.

ચાલુ દેવાંમાં ટૂંકા ગાળાનું લીધેલ ધિરાણ, વેપારી દેવાં (દેવીહૂંડીઓ અને લેણદારો), લાંબા ગાળાનાં દેવાં પર ચૂકવવાપાત્ર રકમો, ચઢેલ પરંતુ નહિ ચૂકવેલ દેવું, ચઢેલ અને નહિ ચૂકવેલ વ્યાજ, ચૂકવવાના બાકી ખર્ચા, નહિ મંગાવાયેલ ડિવિડન્ડ, અગાઉથી મળેલ હપ્તાઓ, ટૂંકા ગાળાની જોગવાઈઓનો સમાવેશ થાય છે.

હેતુ : આ ગુણોત્તરનો ઉદ્દેશ ધંધાની ટૂંકા ગાળાનાં દેવાં ચૂકવવાની ક્ષમતા માપવાનો છે.

વલણ : આ ગુણોત્તરનું પ્રમાણ ઉદ્યોગે-ઉદ્યોગે બદલાય છે. સામાન્ય રીતે આ ગુણોત્તર 2:1ના પ્રમાણમાં ઇચ્છનીય ગણાય છે. પ્રમાણ ગુણોત્તર કરતાં ખરેખર ગુણોત્તર વધુ હોય તો વ્યાજનું નુકસાન ઊભું કરે છે અને ખરેખર ગુણોત્તર ઓછો હોય તો ઉત્પાદનની પ્રક્રિયામાં વિક્ષેપ ઊભો કરે છે. તેથી તેનું પ્રમાણિત માપ ઇચ્છનીય છે.

ચાલુ મિલકતોમાંથી ચાલુ દેવાં બાદ કરતાં વધેલ તફાવતને કાર્યશીલ મૂડી કહેવામાં આવે છે. આ બાબત પણ તરલતા માપવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે.

ટૂંકમાં, ચાલુ મિલકતો / ચાલુ દેવાં = ચાલુ ગુણોત્તર (પ્રમાણમાં)

ચાલુ મિલકતો − ચાલુ દેવાં = કાર્યશીલ મૂડી (₹ માં)

ઉદાહરણ 11 : 'પી' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે ચાલુ ગુણોત્તરની ગણતરી કરો :

દેવાદારો ₹ 1,80,000, લેણીહૂંડી ₹ 30,000, ઘાલખાધ અનામત ₹ 10,000, સ્ટૉક ₹ 30,000, રોકડ અને રોકડ સમકક્ષ ₹ 45,000, મશીનરી ₹ 1,20,000, ફર્નિચર ₹ 90,000, દેવીહૂંડીઓ ₹ 20,000, ટૂંકા ગાળાની લોન ₹ 90,000, ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી ₹ 27,500.

જવાબ :

$$\text{ચાલુ ગુણોત્તર} = \frac{\text{ચાલુ મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$$

	(₹)	(₹)
ચાલુ મિલકતો : દેવાદારો	1,80,000	
લેણીહૂંડી	30,000	
	2,10,000	
− ઘાલખાધ અનામત	10,000	2,00,000
સ્ટૉક		30,000
રોકડ અને રોકડ સમકક્ષ		45,000
		2,75,000
ચાલુ દેવાં : દેવીહૂંડીઓ	20,000	
ટૂંકા ગાળાની લોન	90,000	
ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	27,500	
		1,37,500

$$= \frac{2,75,000}{1,37,500} = 2:1$$

વિશ્લેષણ : 'પી' કંપની પાસે ₹ 1ની ચાલુ જવાબદારી ચૂકવવા માટે ₹ 2ની ચાલુ મિલકતો છે. મળવાપાત્ર ₹ 2 ચૂકવવાપાત્ર ₹ 1 જ્યારે ચાલુ મિલકતો ચાલુ દેવાં કરતાં વધારે હોય તે ટૂંકા ગાળાની સધ્ધરતા સૂચવે છે. અહીં ચાલુ ગુણોત્તરનો જવાબ 2:1 દર્શાવેલ છે. જો તે ફક્ત 2 દર્શાવેલ હોય તોપણ તેનો અર્થ બદલાતો નથી. અંશને છેદ વડે ભાગતા જે જવાબ આવે તે છેદના 1 પ્રમાણ સામેનું પ્રમાણ દર્શાવે છે. અહીં છેદ 1 ગણાય અને તેની સામે અંશનું પ્રમાણ 2 છે.

ઉદાહરણ 12 : 'આર. કે.' લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે ચાલુ ગુણોત્તર અને કાર્યશીલ મૂડીની ગણતરી કરો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
દેવાદારો	90,000	લેણીહૂંડી	30,000
જમીન-મકાન	5,00,000	ફર્નિચર	60,000
ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	40,000	બિનચાલુ રોકાણો	70,000
ચાલુ રોકાણો	30,000	રોકડ - રોકડ સમકક્ષ	30,000
લેણદારો	60,000	દેવીહૂંડી	20,000
ઘાલખાધ અનામત	20,000	સ્ટૉક	60,000

જવાબ :

$$\text{ચાલુ ગુણોત્તર} = \frac{\text{ચાલુ મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$$

	(₹)	(₹)
ચાલુ મિલકતો : દેવાદારો	90,000	
લેણીહૂંડી	30,000	
	1,20,000	
– ઘાલખાધ અનામત	20,000	1,00,000
ચાલુ રોકાણો		30,000
રોકડ અને રોકડ સમકક્ષ		30,000
સ્ટૉક		60,000
		2,20,000
ચાલુ દેવાં : ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી		40,000
લેણદારો		60,000
દેવીહૂંડી		20,000
		1,20,000

$$= \frac{2,20,000}{1,20,000} = 1.83$$

કાર્યશીલ મૂડી = ચાલુ મિલકતો – ચાલુ દેવાં

= ₹ 2,20,000 – ₹ 1,20,000

= ₹ 1,00,000

ઉદાહરણ 13 : 'એમ' લિમિટેડની નીચેની વિગતોના આધારે ચાલુ ગુણોત્તર શોધો.

ચાલુ મિલકતો ₹ 1,50,000, કાર્યશીલ મૂડી ₹ 60,000

જવાબ :

$$\text{ચાલુ ગુણોત્તર} = \frac{\text{ચાલુ મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$$

ચાલુ મિલકતો ₹ 1,50,000

ચાલુ દેવાં આપેલાં નથી, પણ કાર્યશીલ મૂડી આપેલ છે.

કાર્યશીલ મૂડી = ચાલુ મિલકતો – ચાલુ દેવાં

₹ 60,000 = ₹ 1,50,000 – ચાલુ દેવાં

∴ ચાલુ દેવાં = ચાલુ મિલકતો – કાર્યશીલ મૂડી

∴ ચાલુ દેવાં = ₹ 1,50,000 – ₹ 60,000

∴ ચાલુ દેવાં = ₹ 90,000

$$\frac{1,50,000}{90,000} = 1.67 : 1$$

(ii) પ્રવાહી ગુણોત્તર (Liquid Ratio) :

અર્થ : પ્રવાહી ગુણોત્તર એ પ્રવાહી મિલકતો અને ચાલુ દેવાં વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. પ્રવાહી મિલકતો સામે ચાલુ દેવાંનું પ્રમાણ કેટલું છે તે આ ગુણોત્તર દર્શાવે છે. આ ગુણોત્તર પણ ધંધાની તરલતા જ બતાવે છે. ચાલુ મિલકતોમાંથી સ્ટૉક અને અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચાઓ બાદ કરતાં જે રકમ વધે તે પ્રવાહી મિલકતો કહેવાય છે.

નોંધ : પ્રવાહી ગુણોત્તર માટે ચાલુ મિલકતો (સ્ટૉક અને અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચા સિવાયની) જ અહીં ધ્યાનમાં લેવાશે.

સૂત્ર : $\text{પ્રવાહી ગુણોત્તર} = \dfrac{\text{પ્રવાહી મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$

પ્રવાહી મિલકતો એટલે એવી મિલકતો જેમનું ઝડપથી રોકડ અથવા રોકડ સમકક્ષમાં રૂપાંતર થઈ શકે.

ચાલુ દેવાં જે પ્રમાણે ચાલુ ગુણોત્તરમાં ધ્યાનમાં લેવાય છે તે પ્રમાણે જ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે.

હેતુ : આ ગુણોત્તરનો હેતુ પણ તરલતા માપવાનો છે. ટૂંકા ગાળાનાં દેવાં ચૂકવવાની ક્ષમતા માપવાનો છે. આ ગુણોત્તર ચાલુ ગુણોત્તર કરતાં ચાલુ દેવાં ચૂકવવાની વધુ ક્ષમતા દર્શાવે છે. તેથી તેને ઝડપી ગુણોત્તર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ ગુણોત્તરમાં મિલકતોને રોકડમાં રૂપાંતરિત કરવાનો સમય 12 મહિના દર્શાવેલ નથી. તેથી આ ગુણોત્તર એ ચાલુ ગુણોત્તરની સરખામણીમાં ચાલુ દેવાં ચૂકવવા ઝડપી રીતે ચૂકવવાની ક્ષમતા ધરાવે છે.

વલણ : સામાન્ય રીતે આ ગુણોત્તર 1:1ના પ્રમાણમાં ઇચ્છનીય ગણાય છે.

ઉદાહરણ 14 : 'એસ. એલ.' લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે પ્રવાહી ગુણોત્તર શોધો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
ચાલુ જવાબદારીઓ	1,60,000	ચાલુ મિલકતો	2,00,000
સ્ટૉક	30,000	અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચાઓ	10,000
દેવાદારો	20,000	લેણીહૂંડીઓ	15,000

જવાબ :

$\text{પ્રવાહી ગુણોત્તર} = \dfrac{\text{પ્રવાહી મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$

	(₹)	(₹)
પ્રવાહી મિલકતો : ચાલુ મિલકતો		2,00,000
બાદ : સ્ટૉક	30,000	
અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચા	10,000	40,000
		1,60,000

$= \dfrac{1,60,000}{1,60,000} = 1:1$

ઉદાહરણ 15 : 'આઈ' લિમિટેડની નીચે આપેલી વિગતોના આધારે ચાલુ ગુણોત્તર અને પ્રવાહી ગુણોત્તર ગણો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
રોકડ અને રોકડ સમકક્ષ	1,80,000	લેણદારો	2,00,000
દેવાદારો	1,20,000	દેવીહૂંડી	1,00,000
લેણીહૂંડી	60,000	ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	80,000
સ્ટૉક	1,40,000	કરવેરાની જોગવાઈ	80,000
ચાલુ રોકાણો	1,00,000		

જવાબ :

$$\text{ચાલુ ગુણોત્તર} = \frac{\text{ચાલુ મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$$

	(₹)	(₹)
ચાલુ મિલકતો : રોકડ	1,80,000	
દેવાદારો	1,20,000	
લેણીહૂંડી	60,000	
ચાલુ રોકાણો	1,00,000	
સ્ટૉક	1,40,000	
	6,00,000	
ચાલુ દેવાં : લેણદારો	2,00,000	
દેવીહૂંડી	1,00,000	
ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	80,000	
કરવેરાની જોગવાઈ	80,000	
	4,60,000	

$$= \frac{6,00,000}{4,60,000} = 1.30 : 1$$

$$\text{પ્રવાહી ગુણોત્તર} = \frac{\text{પ્રવાહી મિલકતો}}{\text{ચાલુ દેવાં}}$$

	(₹)	(₹)
પ્રવાહી મિલકતો : ચાલુ મિલકતો		6,00,000
બાદ : સ્ટૉક		1,40,000
		4,60,000

$$= \frac{4,60,000}{4,60,000} = 1 : 1$$

ચાલુ મિલકતો અને ચાલુ દેવાંનો ચાલુ ગુણોત્તર સાથે સંબંધ :

ચાલુ ગુણોત્તર બે બાબતોમાંથી (રકમોમાંથી) ઉદ્‌ભવે છે : (i) ચાલુ મિલકતો અને (ii) ચાલુ દેવાં. તેથી ચાલુ મિલકતોના અને ચાલુ દેવાંના વધારા-ઘટાડાની અસર ચાલુ ગુણોત્તર ઉપર થાય છે. આ અસર નીચે પ્રમાણે છે :

ચાલુ મિલકતોમાં વધારો → ચાલુ ગુણોત્તરમાં વધારો
ચાલુ મિલકતોમાં ઘટાડો → ચાલુ ગુણોત્તરમાં ઘટાડો

આ સંબંધ દર્શાવે છે કે ચાલુ મિલકતો અને ચાલુ ગુણોત્તર વચ્ચે સીધો સંબંધ છે.

ચાલુ દેવાંમાં વધારો → ચાલુ ગુણોત્તરમાં ઘટાડો
ચાલુ દેવાંમાં ઘટાડો → ચાલુ ગુણોત્તરમાં વધારો

આ સંબંધ દર્શાવે છે કે ચાલુ દેવાં અને ચાલુ ગુણોત્તર વચ્ચે વ્યસ્ત સંબંધ છે.

નોંધ : પ્રવાહી મિલકતો અને ચાલુ દેવાંનો પ્રવાહી ગુણોત્તર સાથેનો સંબંધ પણ આ જ પ્રકારનો છે.

પ્રવાહી મિલકતો વધે તો પ્રવાહી ગુણોત્તર વધે
પ્રવાહી મિલકતો ઘટે તો પ્રવાહી ગુણોત્તર ઘટે
અને
ચાલુ દેવાં વધે તો પ્રવાહી ગુણોત્તર ઘટે
ચાલુ દેવાં ઘટે તો પ્રવાહી ગુણોત્તર વધે

9. સધ્ધરતાના ગુણોત્તરો (Solvency Ratios)

આર્થિક અથવા નાણાકીય સધ્ધરતા સામાન્ય રીતે લાંબા ગાળાની સધ્ધરતાના સંદર્ભે ધ્યાનમાં લેવાય છે. સધ્ધરતા એ ધંધાકીય એકમની આર્થિક તંદુરસ્તી માપવા માટે ઉપયોગમાં લેવાય છે. ધંધાકીય એકમ પોતાના લાંબા ગાળાનાં દેવાં ચૂકવવા માટે કેટલું સક્ષમ છે તે માપવા માટે આ ગુણોત્તરો ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. આ ગુણોત્તર આર્થિક પાસાંઓને ધ્યાનમાં લઈને ગણવામાં આવે છે. અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે નીચેના ગુણોત્તરોનો અભ્યાસ કરવાનો છે. સામાન્ય રીતે આ ગુણોત્તરો પ્રમાણના સ્વરૂપે દર્શાવવામાં આવે છે :

(i) દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તર

(ii) કુલ મિલકતો-દેવાંનો ગુણોત્તર

(iii) માલિકી ગુણોત્તર

(iv) વ્યાજ આવરણ ગુણોત્તર

(i) દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તર (Debt to Equity Ratio) :

અર્થ : દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તર દેવાં અને ઈક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો) વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. આ ગુણોત્તર દેવાં સામે ઈક્વિટીનું પ્રમાણ કેટલું છે તે દર્શાવે છે. અહીં ઈક્વિટી એટલે શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો. શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળોમાં ઈક્વિટી શૅરમૂડી અને અનામતો અને વધારાનો સમાવેશ થાય છે. દેવાં કરતાં ઈક્વિટીનું પ્રમાણ વધારે હોય તો ધંધાકીય એકમ સધ્ધર ગણાય છે. જો દેવાં કરતાં ઈક્વિટીનું પ્રમાણ ઓછું હોય તો તે એકમ ઓછું સધ્ધર ગણાય છે.

$$\text{સૂત્ર : } \frac{\text{દેવાં (બિન ચાલુ દેવાં / લાંબા ગાળાનાં દેવાં)}}{\text{ઈક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો)}}$$

પાકા સરવૈયાનાં ઈક્વિટી-જવાબદારી બાજુમાં ત્રણ ભાગો દર્શાવેલ છે.

(1) શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો (2) બિનચાલુ દેવાં (3) ચાલુ દેવાં

શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો અને બિનચાલુ દેવાં ધંધાનાં લાંબા ગાળાનાં ભંડોળો છે. તે લાંબા સમય સુધી ધંધામાં રહે છે. તેથી તેમની દર વર્ષે પ્રાપ્તિ કરવામાં આવતી નથી. પણ શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો એ માલિકોનું ભંડોળ છે અને બિનચાલુ દેવાં એ બાહ્ય પક્ષકારો પ્રત્યેની જવાબદારી છે. બંને લાંબા ગાળાનાં પ્રાપ્તિસ્થાનો છે પણ માલિકીની દૃષ્ટિએ બંને જુદા છે.

અહીં દેવાં એટલે બિનચાલુ દેવાંમાં (i) લાંબા ગાળાનાં લીધેલ ધિરાણો, (ii) મુલત્વી રાખેલ વેરા જવાબદારી (iii) અન્ય લાંબા ગાળાનાં દેવાં અને (iv) લાંબા ગાળાની જોગવાઈઓ. [**પરંતુ આ ગુણોત્તરની ગણતરીમાં મુલત્વી રાખેલ વેરાની જવાબદારી અને અન્ય લાંબા ગાળાનાં દેવાં ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે નહિ. તેથી પ્રશ્નમાં આ બે બાબતોનો સમાવેશ કરવો નહિ.**] શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો = ઈક્વિટી શૅરમૂડી, પ્રેફરન્સ શૅરમૂડી અને અનામતો અને વધારો.

જ્યારે પાકા સરવૈયામાં નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાકી હોય ત્યારે શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળોની ગણતરી કરતી વખતે નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાકી બાદ કરવી. ત્યાર બાદ આવેલ રકમને શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો તરીકે ગુણોત્તરમાં ઉપયોગમાં લેવી. શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળોમાં પ્રેફરન્સ શૅરમૂડીનો પણ સમાવેશ થાય છે.

હેતુ : આ ગુણોત્તરનો હેતુ લાંબા ગાળાનાં ભંડોળો જે ધંધા માટે ઊભાં કરવામાં આવ્યાં છે તેમાં માલિકોની મૂડી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો) અને ઉછીનાં ભંડોળો(બિનચાલુ જવાબદારી)નું પ્રમાણ કેટલું છે તે જાણી શકાય છે.

વલણ : આ ગુણોત્તર અંગે પ્રમાણિત માપ નથી. ઉદ્યોગે-ઉદ્યોગે આ પ્રમાણ બદલાય છે. જો આ ગુણોત્તર ઊંચો હોય તો ધંધાકીય એકમ ઉછીની મૂડી પર વધુ આધારિત છે અને નીચો હોય તો ધંધાકીય એકમ માલિકીની મૂડી પર વધુ આધારિત છે, એમ કહેવાય. સામાન્ય રીતે જ્યારે આ ગુણોત્તર ઊંચો હોય તો ધિરાણ કરનારાઓ માટે ધિરાણ આપવા માટે જોખમ વધુ છે અને નીચો હોય તો ધિરાણ આપનારાઓ માટે ધિરાણ આપવા માટે ઓછું જોખમ છે એવો અર્થ કરી શકાય છે.

પાકુ સરવૈયું

ઈક્વિટી-જવાબદારીઓ	કંપનીઓ		
	X	Y	Z
(A) શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો	25 %	37.5 %	50 %
(B) બિન ચાલુ દેવાં	50 %	37.5 %	25 %
(C) ચાલુ દેવાં	25 %	25 %	25 %
કુલ સરવાળો	**100 %**	**100 %**	**100 %**
મિલકતો		**કંપનીઓ**	
	X	**Y**	**Z**
(A) બિનચાલુ મિલકતો (B) ચાલુ મિલકતો	100 %	100 %	100 %
કુલ સરવાળો	**100 %**	**100 %**	**100 %**

$$\text{દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તર} = \frac{\text{દેવાં (લાંબા ગાળાનાં દેવાં)}}{\text{શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો}}$$

(1) કંપની Xમાં શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળની સરખામણીમાં દેવાંનું પ્રમાણ વધુ છે, તેથી Y, Zની સરખામણીમાં ઓછી સધ્ધર છે.

(2) કંપની Y Xની સરખામણીમાં ઓછાં દેવાં ધરાવે છે, તેથી Xની સરખામણીમાં વધુ સધ્ધર છે પણ Zની સરખામણીમાં ઓછી સધ્ધર છે.

(3) Z ત્રણેય કંપનીની સરખામણીમાં ઓછાં દેવાં ધરાવે છે તેથી તે સૌથી વધુ સધ્ધર છે.

X	Y	Z
$\frac{50}{25}$	$\frac{37.5}{37.5}$	$\frac{25}{50}$
2 : 1	1 : 1	0.50 : 1

> ઘણી વખત પ્રશ્નમાં કુલ દેવાં આપવામાં આવેલ હોય ત્યારે કુલ દેવાંમાંથી ચાલુ દેવાં બાદ કરીને બિનચાલુ દેવાં (લાંબા ગાળાનાં દેવાં) આ ગુણોત્તર માટે ધ્યાનમાં લેવાય.

ઉદાહરણ 16 : 'એફ. એલ.' લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
ઈક્વિટી શૅરમૂડી	10,00,000	ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	1,00,000
સામાન્ય અનામત	6,00,000	લાંબા ગાળાની લોન	2,00,000
નફા-નુકસાન ખાતું	4,00,000	લાંબા ગાળાની જોગવાઈ	2,00,000

જવાબ :

$$\text{દેવાં ઇક્વિટી ગુણોત્તર} = \frac{\text{દેવાં (બિનચાલુ દેવાં)}}{\text{ઇક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો)}}$$

દેવાં : (બિનચાલુ દેવાં)

લાંબા ગાળાની લોન	₹	2,00,000
લાંબા ગાળાની જોગવાઈ	₹	2,00,000
	₹	**4,00,000**

ઇક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો) :

ઇક્વિટી શૅરમૂડી	₹	10,00,000
સામાન્ય અનામત	₹	6,00,000
નફા-નુકસાન ખાતું	₹	4,00,000
	₹	**20,00,000**

$$\frac{4,00,000}{20,00,000} = 0.20 : 1$$

ધંધાકીય એકમનાં ₹ 1નાં માલિકીનાં ભંડોળો સામે બિનચાલુ દેવાં ₹ 0.20 છે.

નોંધ : ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી ચાલુ દેવાં હોવાથી દેવાં-ઇક્વિટીમાં તેનો સમાવેશ થશે નહિ. અહીં દેવાં એટલે લાંબા ગાળાનાં દેવાં (બિનચાલુ દેવાં) ધ્યાનમાં લેવાશે.

ઉદાહરણ 17 : 'એન' કંપનીની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે દેવાં-ઇક્વિટી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

કુલ મિલકતો ₹ 25,00,000, લાંબા ગાળાની લોન ₹ 6,00,000

લાંબા ગાળાની જોગવાઈઓ ₹ 4,00,000, ચાલુ દેવાં ₹ 5,00,000

જવાબ :

$$\text{દેવાં ઇક્વિટી ગુણોત્તર} = \frac{\text{દેવાં (બિનચાલુ દેવાં)}}{\text{ઇક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો)}}$$

	₹	₹
બિનચાલુ દેવાં : લાંબા ગાળાની લોન		6,00,000
લાંબા ગાળાની જોગવાઈ		4,00,000
		10,00,000
ઇક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો) :		
કુલ મિલકતો		**25,00,000**
બાદ :		
લાંબા ગાળાનાં દેવાં	6,00,000	
લાંબા ગાળાની જોગવાઈઓ	4,00,000	
ચાલુ દેવાં	5,00,000	15,00,000
		10,00,000

$$\frac{10,00,000}{10,00,000} = 1 : 1$$

સમજૂતી : ઇક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો) શોધવા પાકા સરવૈયાનાં આધારે પણ ગણતરી કરી શકાય.

પાકું સરવૈયું

ઈક્વિટી અને જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
ઈક્વિટી શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો	10,00,000	મિલકતો	25,00,000
બિનચાલુ દેવાં	6,00,000		
લાંબા ગાળાની જોગવાઈ	4,00,000		
ચાલુ દેવાં	5,00,000		
	25,00,000		**25,00,000**

ઉદાહરણ 18 : 'આર' કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતોના આધારે દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
બિનચાલુ મિલકતો	28,00,000	લેણદારો	90,000
ચાલુ મિલકતો	17,00,000	દેવીહૂંડીઓ	40,000
કુલ દેવાં	15,00,000	ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	70,000

જવાબ :

$$\text{દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તર} = \frac{\text{દેવાં (બિનચાલુ દેવાં)}}{\text{ઈક્વિટી (શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો)}}$$

	₹	₹
દેવાં : બિનચાલુ દેવાં (લાંબા ગાળાનાં દેવાં)		
કુલ દેવાં		15,00,000
બાદ : ચાલુ દેવાં :		
લેણદારો	90,000	
દેવીહૂંડીઓ	40,000	
ખર્ચા ચૂકવવાનાં બાકી	70,000	2,00,000
		13,00,000
ઈક્વિટી = કુલ મિલકતો – કુલ દેવાં		
બિનચાલુ મિલકતો		28,00,000
ચાલુ મિલકતો		17,00,000
		45,00,000
બાદ : કુલ દેવાં		15,00,000
		30,00,000

$$\frac{13,00,000}{30,00,000} = 0.43 : 1$$

સમજૂતી : પાકા સરવૈયાના આધારે ગણતરીઓ

પાકું સરવૈયું

ઈક્વિટી-જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકતો	રકમ (₹)
ઈક્વિટી શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો	30,00,000	બિનચાલુ મિલકતો	28,00,000
બિનચાલુ જવાબદારીઓ	13,00,000	ચાલુ મિલકતો	17,00,000
(જુઓ સમજૂતી ઉપર મુજબ)			
ચાલુ જવાબદારીઓ	2,00,000		
	45,00,000		**45,00,000**

(ii) કુલ મિલકતો - દેવાંનો ગુણોત્તર (Total Assets to Debt Ratio) :

અર્થ : કુલ મિલકતો - દેવાંનો ગુણોત્તર એ કુલ મિલકતો અને દેવાં (બિનચાલુ દેવાં) વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. કુલ મિલકતોમાંથી કેટલી મિલકતો દેવાં દ્વારા ઊભી કરવામાં આવી છે તેનું પ્રમાણ જાણી શકાય છે.

$$\text{સૂત્ર : કુલ મિલકતો દેવાં ગુણોત્તર} = \frac{\text{કુલ મિલકતો}}{\text{દેવાં (લાંબા ગાળાનાં દેવાં)}}$$

કુલ મિલકતોની ગણતરી વખતે અન્ય બિનચાલુ મિલકતો ધ્યાનમાં લેવી નહિ. (દા.ત., 12 માસથી વધુ સમયનાં વેપારી લેણાં, નહિ માંડી વાળેલા ખર્ચાઓ વગેરે)

દેવાંની ગણતરી વખતે લાંબા ગાળાનાં દેવાં (બિનચાલુ દેવાં) ધ્યાનમાં લેવાં પણ બિનચાલુ દેવાંમાં અન્ય લાંબા ગાળાનાં દેવાંનો સમાવેશ કરવો નહિ. (દા.ત., 12 માસથી વધુ સમયનાં વેપારી દેવાં, ડિબેન્ચર પરત પ્રીમિયમ - જ્યારે ડિબેન્ચર લાંબા ગાળાનાં દેવાં તરીકે દર્શાવેલ હોય ત્યારે.)

હેતુ : કુલ મિલકતોમાંથી કેટલી મિલકતો બિનચાલુ દેવાં દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ છે તે જાણી શકાય છે.

વલણ : આ ગુણોત્તર માટે પ્રમાણિત માપ નથી. આ ગુણોત્તર દેવાં-ઈક્વિટી ગુણોત્તર કરતાં વિરુદ્ધનાં વલણનો નિર્દેશ કરે છે. સામાન્ય રીતે આ ગુણોત્તર ઊંચો હોય તો ધિરાણ કરનારાઓ માટે ધિરાણ આપવા માટે જોખમ ઓછું છે અને નીચો હોય તો ધિરાણ આપનારાઓ માટે ધિરાણ આપવા માટે જોખમ વધુ છે.

પાકું સરવૈયું

ઈક્વિટી-જવાબદારીઓ	કંપનીઓ		
	X	Y	Z
(A) શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો	25 %	37.5 %	50 %
(B) દેવાં (બિનચાલુ જવાબદારીઓ)	50 %	37.5 %	25 %
(C) ચાલુ દેવાં	25 %	25 %	25 %
કુલ સરવાળો	**100 %**	**100 %**	**100 %**
મિલકતો		**કંપનીઓ**	
	X	Y	Z
બિનચાલુ મિલકતો અને ચાલુ મિલકતો	100 %	100 %	100 %
કુલ સરવાળો	**100 %**	**100 %**	**100 %**

$$\text{કુલ મિલકતો દેવાં ગુણોત્તર} = \frac{\text{કુલ મિલકતો}}{\text{દેવાં (લાંબા ગાળાનાં દેવાં)}}$$

(1) કંપની Xમાં કુલ મિલકતોમાંથી 50 % મિલકતો દેવાં દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ છે. તેથી Y અને Zની સરખામણીમાં કંપની X ઓછી સધ્ધર છે.

(2) કંપની Yમાં Xની સરખામણીમાં દેવાંનું પ્રમાણ ઘટ્યું છે, તેથી સધ્ધરતા વધુ છે.

(3) કંપની Zમાં X અને Yની સરખામણીમાં દેવાંનું પ્રમાણ સૌથી ઓછું છે તેથી તે સૌથી વધુ સધ્ધર ગણાય.

X	**Y**	**Z**
$\frac{100}{50}$	$\frac{100}{37.5}$	$\frac{100}{25}$
2 : 1	2.67 : 1	4 : 1

ઉદાહરણ 19 : 'યુ' કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતોના આધારે કુલ મિલકતો - દેવાં ગુણોત્તર શોધો.

શૅરમૂડી ₹ 30,00,000; અનામત અને વધારો ₹ 5,00,000; બિનચાલુ જવાબદારીઓ ₹ 10,00,000; ચાલુ જવાબદારીઓ ₹ 5,00,000

જવાબ :

$$\text{કુલ મિલકતો દેવાં ગુણોત્તર} = \frac{\text{કુલ મિલકતો}}{\text{દેવાં (લાંબા ગાળાનાં દેવાં)(બિનચાલુ જવાબદારી)}}$$

કુલ મિલકતો આપવામાં આવેલ નથી પણ મૂડી-દેવાં બાજુની બધી વિગતો આપવામાં આવી છે. તેથી મૂડી દેવાં બાજુનો સરવાળો જ મિલકતો બાજુનો સરવાળો ગણાય.

તેથી ઈક્વિટી જવાબદારીનો સરવાળો = કુલ મિલકતો

ઈક્વિટી શૅરમૂડી	₹	30,00,000
અનામતો - વધારો	₹	5,00,000
બિનચાલુ જવાબદારી	₹	10,00,000
ચાલુ જવાબદારી	₹	5,00,000
		50,00,000 = 50,00,000

$$\frac{50,00,000}{10,00,000} = 5 : 1$$

₹ 5ની મિલકતોમાંથી ₹ 1ની મિલકતો દેવાંમાંથી (બિનચાલુ જવાબદારીમાંથી) ખરીદવામાં આવી છે એટલે બાકીની ₹ 4ની મિલકતો શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળોમાંથી ખરીદવામાં આવી છે. આ પ્રકારનું અર્થઘટન થાય.

ઉદાહરણ 20 : 'ડી.વી.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોનાં આધારે કુલ મિલકતો-દેવાં ગુણોત્તર શોધો.

	(₹)
બિનચાલુ મિલકતો (ગ્રોસ)	28,00,000
સ્થિર મિલકતોનો એકત્રિત ઘસારો	3,00,000
ચાલુ મિલકતો	5,00,000
ઈક્વિટી શૅરમૂડી	18,00,000
અનામતો અને વધારો	5,00,000
કુલ દેવાં	7,00,000
ચાલુ દેવાં	1,00,000

જવાબ :

$$\text{કુલ મિલકતો દેવાં ગુણોત્તર} = \frac{\text{કુલ મિલકતો}}{\text{દેવાં (લાંબા ગાળાનાં દેવાં)}}$$

કુલ મિલકતો = (₹)

બિનચાલુ મિલકતો (ગ્રોસ)	28,00,000
બાદ : ઘસારો	3,00,000
	25,00,000
ઉમેરો : ચાલુ મિલકતો	5,00,000
	30,00,000

દેવાં = (₹)

કુલ દેવાં	7,00,000
બાદ : ચાલુ દેવાં	1,00,000
	6,00,000

કુલ મિલકતો-દેવાં ગુણોત્તર $= \frac{30,00,000}{6,00,000} = 5:1$

(iii) માલિકી ગુણોત્તર (Proprietary Ratio) :

અર્થ : માલિકી ગુણોત્તર કુલ મિલકતો અને માલિકીનાં ભંડોળો(શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો)નો સંબંધ દર્શાવે છે.

માલિકીનાં ભંડોળો શોધવા માટે બે અભિગમોનો ઉપયોગ થાય છે. બંને અભિગમોમાં માલિકીનાં ભંડોળો સરખાં રહે છે.

માલિકીના ભંડોળના અભિગમ

જવાબદારીઓ આધારિત અભિગમ

માલિકીનાં ભંડોળો =

	ઈક્વિટી શૅરમૂડી	✓
+	પ્રેફરન્સ શૅરમૂડી	✓
+	અનામતો અને વધારો	✓
		✓

મિલકતો આધારિત અભિગમ

માલિકીનાં ભંડોળો =

	બિનચાલુ મિલકતો		✓
+	ચાલુ મિલકતો		✓
			✓
બાદ :	બિનચાલુ જવાબદારીઓ	✓	
+	ચાલુ જવાબદારીઓ	✓	✓
			✓

સૂત્ર : માલિકી ગુણોત્તર $= \frac{\text{માલિકીનાં ભંડોળો}}{\text{કુલ મિલકતો}}$

હેતુ : આ ગુણોત્તરના આધારે કુલ મિલકતોમાંથી કેટલી મિલકતો માલિકીનાં ભંડોળ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે તે જાણી શકાય. આ સિવાયની બાકીની મિલકતો ઉછીનાં નાણાં દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ હશે.

વલણ : આ ગુણોત્તર ધંધાના લેણદારો માટે આર્થિક સધ્ધરતા માટે સલામતીના ગાળાની માહિતી પૂરી પાડે છે. ઊંચો ગુણોત્તર એટલે વધુ આર્થિક સલામતીનો ગાળો અને નીચો ગુણોત્તર એટલે ઓછી આર્થિક સલામતીનો ગાળો.

ઉદાહરણ 21 : 'એમ' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે માલિકી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

તા. 31-3-2017નાં રોજનું પાકું સરવૈયું

વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)
(I) ઈક્વિટી અને જવાબદારીઓ :		
(1) શૅરહોલ્ડર્સના ભંડોળો :		
ઈક્વિટી શૅરમૂડી	20,00,000	
પ્રેફરન્સ શૅરમૂડી	10,00,000	
અનામતો અને વધારો	15,00,000	45,00,000
(2) બિનચાલુ જવાબદારીઓ		15,00,000
(3) ચાલુ જવાબદારીઓ		10,00,000
કુલ		**70,00,000**
(II) મિલકતો :		
(1) બિનચાલુ મિલકતો		50,00,000
(2) ચાલુ મિલકતો		20,00,000
કુલ		**70,00,000**

જવાબ :

$$\text{માલિકી ગુણોત્તર} = \frac{\text{માલિકીનાં ભંડોળો}}{\text{કુલ મિલકતો}}$$

માલિકીનાં ભંડોળો શોધવા જવાબદારી આધારિત અભિગમ અથવા મિલકતો આધારિત અભિગમનો ઉપયોગ થઈ શકે.

જવાબદારીઓ આધારિત અભિગમ	રકમ (₹)	મિલકતો આધારિત અભિગમ		રકમ (₹)
ઈક્વિટી શૅરમૂડી	20,00,000	બિનચાલુ મિલકતો	50,00,000	
પ્રેફરન્સ શૅરમૂડી	10,00,000	+ ચાલુ મિલકતો	20,00,000	70,00,000
અનામતો અને વધારો	15,00,000	બાદ :		
		બિનચાલુ જવાબદારીઓ	15,00,000	
		ચાલુ જવાબદારીઓ	10,00,000	25,00,000
	45,00,000			**45,00,000**

$$\text{માલિકી ગુણોત્તર} = \frac{\text{માલિકીનાં ભંડોળો}}{\text{કુલ મિલકતો}} = \frac{45,00,000}{70,00,000} = 0.64 : 1$$

₹	1.00	મિલકતો
− ₹	0.64	માલિકીનાં ભંડોળોમાંથી
₹	0.36	ઉછીનાં ભંડોળોમાંથી

ધંધાકીય એકમની ₹ 1ની મિલકતોમાંથી ₹ 0.64 જેટલી મિલકતો માલિકીનાં ભંડોળોમાંથી પ્રાપ્ત થઈ છે. બાકીની ₹ 0.36 જેટલી મિલકતો ઉછીનાં નાણાં દ્વારા પ્રાપ્ત કરી છે.

(iv) વ્યાજ આવરણ ગુણોત્તર (Interest Coverage Ratio) :

અર્થ : આ ગુણોત્તર વ્યાજ અને વેરા પહેલાંનો નફો અને લાંબા ગાળાનાં દેવાં પર વ્યાજનો સંબંધ દર્શાવે છે. આ ગુણોત્તર કમાણીની ક્ષમતા દર્શાવે છે તેથી તે વખતમાં ગણાય છે.

$$\text{સૂત્ર : વ્યાજ આવરણ ગુણોત્તર} = \frac{\text{વ્યાજ અને વેરા પહેલાંનો નફો}}{\text{લાંબા ગાળાનાં દેવાંનું વ્યાજ}}$$

વ્યાજ અને વેરા પહેલાંનો નફો =	વેરા પછીનો નફો	✓
	+ વેરા	✓
	+ વ્યાજ	✓
		✓

હેતુ : ધંધાકીય એકમને બે રીતે મૂડી પૂરી પાડવામાં આવે છે. માલિકો દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ માલિકોની મૂડી અને બાહ્ય પક્ષકારો પાસેથી લીધેલ ઉછીની મૂડી. માલિકોની મૂડી પર વ્યાજ ચૂકવવામાં આવતું નથી, પણ ઉછીની મૂડી પર વ્યાજ ચૂકવવું પડે છે. તેથી બાહ્ય પક્ષકારો ધંધાને નાણાં ઉછીના આપતાં પહેલાં, કંપનીની વ્યાજ ચૂકવણી કરવાની ક્ષમતા કેટલી છે તે ચકાસે છે. વ્યાજ ચૂકવણીની ક્ષમતા ચકાસવા આ ગુણોત્તરનો ઉપયોગ થાય છે.

વલણ : આ ગુણોત્તર ધંધાની વ્યાજ ચૂકવણીની ક્ષમતા દર્શાવતો હોવાથી જેમ આ ગુણોત્તર ઊંચો તેમ ધંધાની વ્યાજ ચૂકવણીની ક્ષમતા ઊંચી અને આ ગુણોત્તર નીચો હોય તો ધંધાની વ્યાજ ચૂકવણીની ક્ષમતા નીચી.

ઉદાહરણ 22 : 'એન. કે.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલી વિગતોના આધારે વ્યાજ આવરણ ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

10 %ના ડિબેન્ચર ₹ 10,00,000, 12 %ની બૅન્ક લોન ₹ 30,00,000, વ્યાજ અને વેરા પહેલાંનો નફો ₹ 20,70,000

જવાબ :

$$\text{વ્યાજ આવરણ ગુણોત્તર} = \frac{\text{વ્યાજ અને વેરા પહેલાંનો નફો}}{\text{લાંબા ગાળાનાં દેવાંનું વ્યાજ}}$$

લાંબા ગાળાનાં દેવાંનું વ્યાજ =

10 % ડિબેન્ચર ₹ 10,00,000	= 1,00,000
12 %ની બૅન્ક લોન ₹ 30,00,000	= 3,60,000
	4,60,000

$$\frac{20,70,000}{4,60,000} = 4.5 \text{ વખત}$$

અહીં કંપનીએ જેટલું વ્યાજ ચૂકવવાનું છે તેના 4.5 વખત (ગણું) વ્યાજ કમાવાની ક્ષમતા કંપની ધરાવે છે. જે સારી કમાણીનો નિર્દેશ કરે છે.

ઉદાહરણ 23 : 'આર. જે.' કંપનીની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે વ્યાજ આવરણ ગુણોત્તર શોધો.

કરવેરા પછીનો નફો ₹ 10,50,000; 30 % લેખે કરવેરા ₹ 4,50,000; ₹ 50,00,000ની 10 %ની લોન

જવાબ :

$$\text{વ્યાજ આવરણ ગુણોત્તર} = \frac{\text{વ્યાજ અને વેરા પહેલાંનો નફો}}{\text{લાંબા ગાળાનાં દેવાંનું વ્યાજ}}$$

વ્યાજ અને વેરા પહેલાંનો નફો =	(₹)
કરવેરા પછીનો નફો	10,50,000
+ કરવેરા	4,50,000
+ વ્યાજ (50,00,000 × 10 %)	5,00,000
	20,00,000

$$\frac{20,00,000}{5,00,000} = 4 \text{ વખત}$$

10. કાર્યક્ષમતા(પ્રવૃત્તિ)ના ગુણોત્તરો (Efficiency (Activity) Ratios) :

ધંધાકીય એકમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવેલ સંપત્તિ-સાધનોનો કાર્યક્ષમ ઉપયોગ કરવાથી ધંધાની નફાકારકતામાં વધારો થાય છે. હિસાબી પદ્ધતિમાં આ અનુસંધાને કાર્યક્ષમતા અથવા પ્રવૃત્તિના ગુણોત્તરો વિકસાવવામાં આવ્યા છે. અભ્યાસક્રમમાં નીચે પ્રમાણેના ગુણોત્તરોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. આ ગુણોત્તરો વખતમાં શોધવામાં આવે છે. ત્યાર બાદ દેવાદારોનો ઉથલો અને દેવાદારોના ઉથલા પરથી દેવાદારોનો ઉઘરાણીનો સમય અને લેણદારોનાં ઉથલા પરથી લેણદારોનો ચૂકવણીનો સમય શોધાય છે. આ સમય દિવસો, અઠવાડિયાં અને મહિનાના સ્વરૂપે હોય છે.

(i) સ્ટૉકનો ઉથલો
(ii) કાર્યશીલ મૂડીનો ઉથલો
(iii) દેવાદારોનો ઉથલો
(iv) લેણદારોનો ઉથલો

(i) સ્ટૉકનો ઉથલો (Stock Turn-over Ratio) :

અર્થ : આ ગુણોત્તર વેચેલ માલની પડતર અને સરેરાશ સ્ટૉક વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. કંપની દ્વારા ધારણ કરવામાં આવેલ સરેરાશ સ્ટૉકનું વર્ષ દરમિયાન કેટલી વખત વેચેલ માલની પડતરમાં રૂપાંતર થયું છે અને તેનું વેચાણ થયું છે તેની જાણકારી મેળવવી.

સૂત્ર : $\text{સ્ટૉકનો ઉથલો} = \frac{\text{વેચેલ માલની પડતર}}{\text{સરેરાશ સ્ટૉક}}$

વેચેલ માલની પડતર કેવી રીતે શોધાય તે અંગે કાચા નફાના ગુણોત્તરમાં આ અંગે માહિતી મેળવી છે.
તેની અહીં ફરીથી રજૂઆત કરી છે.

વેચેલ માલની પડતર :

	કાચા માલનો શરૂનો સ્ટૉક	✓
+	કાચા માલની ખરીદી	✓
+	ખરીદીના ખર્ચા	✓
		✓
–	કાચા માલનો આખરનો સ્ટૉક	✓
	વપરાયેલ કાચા માલની પડતર	✓
+	મજૂરી	✓
+	કારખાનાનાં ખર્ચા	✓
	વેચેલ માલની પડતર	✓

અન્ય રીતે નીચે પ્રમાણે પણ વેચેલ માલની પડતર શોધાય.

કાચો નફો = વેચાણ – વેચેલ માલની પડતર. આ સૂત્રને આધારે નીચે પ્રમાણે શોધાય.

વેચેલ માલની પડતર = વેચાણ – કાચો નફો

અને કાચી ખોટ હોય તો,

વેચેલ માલની પડતર = વેચાણ + કાચી ખોટ

$\text{સરેરાશ સ્ટૉક} = \frac{\text{શરૂઆતનો સ્ટૉક + આખરનો સ્ટૉક}}{2}$

હેતુ : આ ગુણોત્તર દ્વારા ધંધાકીય એકમના સ્ટૉકનું વેચાણમાં રૂપાંતર કરવા અંગેની કાર્યક્ષમતાનું માપ છે.

વલણ : સામાન્ય રીતે વધતું વલણ સ્વીકારવા યોગ્ય હોય છે. વધતું વલણ એ દર્શાવે છે કે રાખેલ સ્ટૉકનું વારંવાર વેચેલ માલની પડતર અને વેચાણમાં રૂપાંતર થાય છે. ઊંચો ગુણોત્તર – ઊંચું વેચાણ – ઊંચો નફો એવું સામાન્ય સંજોગોમાં પ્રસ્થાપિત થાય છે.

સૈદ્ધાંતિક રીતે વધુ ઊંચો ગુણોત્તર એ કાર્યશીલ મૂડીની અછત (ખાધ)નું પરિણામ હોઈ શકે અને વધુ નીચો ગુણોત્તર સ્ટૉકમાં બિનજરૂરી વધુ રોકાણનું કારણ હોઈ શકે. તેથી ઈષ્ટતમ સ્ટૉક ગુણોત્તર ધંધા માટે હિતાવહ છે.

ઉદાહરણ 24 : 'એચ. એન.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે સ્ટૉક ઉથલો શોધો.

વેચાણ ₹ 25,00,000; કાચો નફો ₹ 4,00,000; શરૂનો સ્ટૉક ₹ 4,00,000 અને આખરનો સ્ટૉક ₹ 3,00,000

જવાબ :

$$\text{સ્ટૉક ઉથલો} = \frac{\text{વેચેલ માલની પડતર}}{\text{સરેરાશ સ્ટૉક}}$$

વેચેલ માલની પડતર =

	(₹)
વેચાણ	25,00,000
− કાચો નફો	4,00,000
	21,00,000

$$\text{સરેરાશ સ્ટૉક} = \frac{\text{શરૂનો સ્ટૉક} + \text{આખરનો સ્ટૉક}}{2}$$

$$= \frac{4,00,000 + 3,00,000}{2}$$

$$= ₹\ 3,50,000$$

$$\frac{21,00,000}{3,50,000} = 6 \text{ વખત}$$

ઉદાહરણ 25 : 'ડી. ડી.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે સ્ટૉક ઉથલાની ગણતરી કરો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક	30,000	આખરનો સ્ટૉક	40,000
ખરીદી	4,80,000	ખરીદીના ખર્ચા	20,000

જવાબ :

$$\text{સ્ટૉક ઉથલો} = \frac{\text{વેચેલ માલની પડતર}}{\text{સરેરાશ સ્ટૉક}}$$

વેચેલ માલની પડતર =

	(₹)
શરૂનો સ્ટૉક	30,000
+ ખરીદી	4,80,000
+ ખરીદીના ખર્ચા	20,000
	5,30,000
− આખરનો સ્ટૉક	40,000
	4,90,000

$$\text{સરેરાશ સ્ટૉક} = \frac{\text{શરૂનો સ્ટૉક} + \text{આખરનો સ્ટૉક}}{2}$$

$$= \frac{30,000 + 40,000}{2}$$

$$= ₹\ 35,000$$

$$\frac{4,90,000}{35,000} = 14 \text{ વખત}$$

(ii) કાર્યશીલ મૂડીનો ઉથલો (Working Capital Turn-over Ratio) :

અર્થ : આ ગુણોત્તર કાર્યશીલ મૂડી અને વેચાણ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. જો વેચાણની માહિતી ઉપલબ્ધ ન હોય તો કાર્યશીલ મૂડી અને વેચેલ માલની પડતર વચ્ચેનો સંબંધ તપાસવામાં આવે છે. અહીં કાર્યશીલ મૂડી કેટલી વખત વેચાણનું સર્જન કરે છે તે જાણવામાં આવે છે.

સૂત્ર : $\text{કાર્યશીલ મૂડીનો ઉથલો} = \dfrac{\text{વેચાણ (અથવા વેચેલ માલની પડતર)}}{\text{કાર્યશીલ મૂડી}}$

દાખલામાં વેચાણ ન આપેલ હોય ત્યારે જ વેચેલ માલની પડતરના આધારે આ ગુણોત્તર શોધવો.

હેતુ : કાર્યશીલ મૂડીમાં રોકાણ કરવાનો ઉદ્દેશ ઊપજનું સર્જન કરવાનો છે. તેથી કાર્યશીલ મૂડીની કાર્યક્ષમતા માપવા માટે આ ગુણોત્તરનો ઉપયોગ થાય છે. સ્ટૉકના ઉથલાની સરખામણીમાં આ ગુણોત્તર કાર્યક્ષમતા માપન અંગે વધુ યોગ્ય ગણાય છે. સ્ટૉક ઉથલામાં ફક્ત સ્ટૉક જ ધ્યાનમાં લેવાય છે જ્યારે અહીં કાર્યશીલ મૂડી ધ્યાનમાં લેવાય છે.

વલણ : સામાન્ય રીતે વધુ વલણ સ્વીકારવા યોગ્ય હોય છે. સૈદ્ધાંતિક રીતે વધતું વલણ એ કાર્યશીલ મૂડીના ઉપયોગની કાર્યક્ષમતા દર્શાવે છે જે વધુ વેચાણ અને પરિણામે વધુ નફાના સર્જનનું કારણ બને છે.

ઉદાહરણ 26 : 'એચ. આર.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે કાર્યશીલ મૂડી ઉથલો ગણો.

કુલ વેચાણ ₹ 22,20,000; વેચાણ પરત ₹ 20,000

ચાલુ મિલકતો ₹ 6,00,000; ચાલુ દેવાં ₹ 2,00,000

જવાબ :

$\text{કાર્યશીલ મૂડીનો ઉથલો} = \dfrac{\text{વેચાણ}}{\text{કાર્યશીલ મૂડી}}$

	(₹)
વેચાણ :	
કુલ વેચાણ	22,20,000
બાદ : વેચાણ પરત	20,000
	22,00,000
કાર્યશીલ મૂડી :	
ચાલુ મિલકતો	6,00,000
બાદ : ચાલુ દેવાં	2,00,000
	4,00,000

$= \dfrac{22,00,000}{4,00,000} = 5.5$ વખત

ઉદાહરણ 27 : 'એમ. એન.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે કાર્યશીલ મૂડી ઉથલો શોધો.

કાર્યશીલ મૂડી ₹ 3,00,000, વેચેલ માલની પડતર ₹ 15,00,000, કાચા નફાનો દર 25 %

જવાબ :

$\text{કાર્યશીલ મૂડીનો ઉથલો} = \dfrac{\text{વેચાણ}}{\text{કાર્યશીલ મૂડી}}$

વેચાણ : વેચેલ માલની પડતર + કાચો નફો

ધારો કે 100 = 75 % + 25 %

20,00,000 = 15,00,000 + 5,00,000

$= \dfrac{20,00,000}{3,00,000} = 6.67$ વખત

વેચેલ માલની પડતરના આધારે :

$= \dfrac{15,00,000}{3,00,000} = 5$ વખત

ઉદાહરણ 28 : 'એમ. એમ.' કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતોના આધારે કાર્યશીલ મૂડી ઉથલો શોધો.

કુલ મિલકતો ₹ 45,00,000, બિનચાલુ મિલકતો ₹ 30,00,000, કુલ દેવાં ₹ 20,00,000

બિનચાલુ દેવાં ₹ 10,00,000, વેચાણ ₹ 25,00,000

જવાબ :

કાર્યશીલ મૂડીનો ઉથલો = $\frac{\text{વેચાણ}}{\text{કાર્યશીલ મૂડી}}$

કાર્યશીલ મૂડી : ચાલુ મિલકતો – ચાલુ દેવાં

ચાલુ મિલકતો = કુલ મિલકતો – બિનચાલુ મિલકતો

= 45,00,000 – 30,00,000

= ₹ 15,00,000

ચાલુ દેવાં = કુલ દેવાં – બિનચાલુ દેવાં

= 20,00,000 – 10,00,000

= ₹ 10,00,000

= ₹ 15,00,000 – 10,00,000

= ₹ 5,00,000

= $\frac{25,00,000}{5,00,000}$ = 5 વખત

(iii) દેવાદારોનો ઉથલો (Debtors Turn-over Ratio) :

અર્થ : આ ગુણોત્તરને લેણાંનાં ઉથલાનો ગુણોત્તર પણ કહેવામાં આવે છે. આ ગુણોત્તર ઉધાર વેચાણ દ્વારા કેટલી વખત દેવાદારો અને લેણીહૂંડીઓ ઉદ્ભવે છે તે જાણી શકાય છે. આ ગુણોત્તર ઉધાર વેચાણ અને વેપારી લેણાં વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે.

સૂત્ર : દેવાદારોનો ઉથલો = $\frac{\text{ઉધાર વેચાણ}}{\text{સરેરાશ વેપારી લેણાં}}$

વેપારી લેણાં એટલે ઉધાર વેચાણ અંગેનાં દેવાદારો અને લેણીહૂંડીઓની સરેરાશ.

સરેરાશ વેપારી લેણાં = $\frac{\text{શરૂનાં વેપારી લેણાં + આખરનાં વેપારી લેણાં}}{2}$

નોંધ : વેપારી લેણાંની ગણતરી વખતે દેવાદારોમાંથી ઘાલખાધ અનામત બાદ કરવી નહિ. આ ગુણોત્તર ઉઘરાણીના સમય માટે છે નહિ કે મળવાપાત્ર રકમ માટે.

હેતુ : આ ગુણોત્તર દર્શાવે છે કે વર્ષમાં કેટલી વખત દેવાદારો અને લેણીહૂંડીઓ ઉધાર વેચાણના કારણે ઉદ્ભવી છે. કેટલી ઝડપથી ઉઘરાણીને રોકડ અથવા રોકડ સમકક્ષમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે તે આ ઉથલો દર્શાવે છે.

વલણ : આ કાર્યક્ષમતા માપન ગુણોત્તર છે. ઊંચો ગુણોત્તર ઉઘરાણીની ઊંચી કાર્યક્ષમતા દર્શાવે છે અને દેવાદારો + લેણીહૂંડીમાં ઓછું રોકાણ દર્શાવે છે જ્યારે નીચો ગુણોત્તર નીચી કાર્યક્ષમતા અને દેવાદારો + લેણીહૂંડીમાં વધુ રોકાણ દર્શાવે છે.

આ ગુણોત્તરની મદદથી ઉઘરાણીનો સમયગાળો શોધવામાં આવે છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે દેવાદારોનો ઊંચો ઉથલો ઝડપી ઉઘરાણી આપે છે અને દેવાદારોનો નીચો ઉથલો ઢીલી ઉઘરાણી દર્શાવે છે. આ સમયગાળો મહિના, અઠવાડિયાં કે દિવસોમાં હોઈ શકે. આ અંગેનાં સૂત્રો નીચે પ્રમાણે છે :

ઉઘરાણી સમય મહિનામાં = $\frac{12}{\text{દેવાદારોનો ઉથલો}}$

$$\text{ઉઘરાણી સમય અઠવાડિયાંમાં} = \frac{52}{\text{દેવાદારોનો ઉથલો}}$$

$$\text{ઉઘરાણી સમય દિવસોમાં} = \frac{365}{\text{દેવાદારોનો ઉથલો}}$$

નોંધ : વિદ્યાર્થીઓને આ ગુણોત્તર ગણવા સમય અંગેની સ્પષ્ટ માહિતી આપવી. દા.ત., 12 મહિના, 52 અઠવાડિયાં કે 365 દિવસો.

ઉદાહરણ 29 : 'આર. આર.' કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતો પરથી દેવાદારોનો ઉથલો અને ઉઘરાણી મુદત મહિના, અઠવાડિયાં અને દિવસોમાં શોધો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
કુલ વેચાણ	40,00,000	રોકડ વેચાણ	3,50,000
શરૂઆતના દેવાદારો અને લેણીહૂંડીઓ	4,00,000	આખરના દેવાદારો અને લેણીહૂંડીઓ	3,30,000

જવાબ : આ પ્રકારના દાખલા બે તબક્કાઓમાં ગણાય છે, જે નીચે પ્રમાણે છે :

(A) દેવાદારોનો ઉથલો : $\frac{\text{ઉધાર વેચાણ}}{\text{સરેરાશ વેપારી લેણાં}}$

ઉધાર વેચાણ : (₹)

કુલ વેચાણ 40,00,000

− રોકડ વેચાણ 3,50,000

36,50,000

$$\textbf{સરેરાશ વેપારી લેણાં} = \frac{\text{શરૂઆતના દેવાદારો અને લેણીહૂંડીઓ} + \text{આખરના દેવાદારો અને લેણીહૂંડીઓ}}{2}$$

$$= \frac{4,00,000 + 3,30,000}{2}$$

$$= ₹\ 3,65,000$$

$$\frac{36,50,000}{3,65,000} = 10 \text{ વખત}$$

(B) ઉઘરાણી મુદત :

મહિનામાં	**અઠવાડિયાંમાં**	**દિવસોમાં**
(A)	(B)	(C)
$\frac{12}{\text{દેવાદારોનો ઉથલો}}$	$\frac{52}{\text{દેવાદારોનો ઉથલો}}$	$\frac{365}{\text{દેવાદારોનો ઉથલો}}$
$\frac{12}{10}$	$\frac{52}{10}$	$\frac{365}{10}$
1.2 મહિના	5.2 અઠવાડિયાં	36.5 દિવસો (37 દિવસો)

નોંધ : ઉપરનાં આંકડાઓ દર્શાવે છે કે કરવામાં આવેલ દરેક ઉધાર વેચાણની ઉઘરાણી મહિનામાં હોય તો 1.2 મહિનામાં પરત આવશે. જો અઠવાડિયાંમાં હોય તો 5.2 અઠવાડિયાંમાં પરત આવશે. જો દિવસો હોય તો 36.5 દિવસોમાં પરત આવશે.

ઉદાહરણ 30 : 'આર. એચ.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે દેવાદારોનો ઉથલો અને ઉઘરાણી મુદત દિવસોમાં શોધો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
વેચેલ માલની પડતર	48,00,000	કાચો નફો	12,00,000
રોકડ વેચાણ	12,00,000	આખરનાં વેપારી લેણાં	1,70,000
શરૂનાં વેપારી લેણાં	2,30,000		

જવાબ :

(A) દેવાદારોનો ઉથલો : $\frac{\text{ઉધાર વેચાણ}}{\text{સરેરાશ વેપારી લેણાં}}$

ઉધાર વેચાણ : કુલ વેચાણ − રોકડ વેચાણ

કુલ વેચાણ = વેચાણ પડતર + કાચો નફો

= 48,00,000 + 12,00,000

= ₹ 60,00,000

= ₹ 60,00,000 − ₹ 12,00,000 = ₹ 48,00,000

સરેરાશ વેપારી લેણાં = $\frac{\text{શરૂનાં વેપારી લેણાં + આખરનાં વેપારી લેણાં}}{2}$

$= \frac{2,30,000 + 1,70,000}{2}$

= ₹ 2,00,000

$\frac{48,00,000}{2,00,000}$ = 24 વખત

(B) ઉઘરાણી મુદત = $\frac{\text{365 દિવસો}}{\text{દેવાદાર ઉથલો}}$

$= \frac{365}{24}$

= 15.21 દિવસો = 15 દિવસો

(iv) લેણદારોનો ઉથલો (Creditor's Turn-over Ratio) :

અર્થ : આ ગુણોત્તરને દેવાંના ઉથલાનો ગુણોત્તર પણ કહેવામાં આવે છે. આ ગુણોત્તર ઉધાર ખરીદીના કારણે કેટલી વખત લેણદારો અને દેવીહૂંડીઓ ઉદ્‌ભવે છે, તે જાણકારી આપે છે. આ ગુણોત્તર ઉધાર ખરીદી અને વેપારી દેવાં વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે.

સૂત્ર : લેણદારોનો ઉથલો = $\frac{\text{ઉધાર ખરીદી}}{\text{સરેરાશ વેપારી દેવાં}}$

વેપારી દેવાં એટલે ઉધાર ખરીદી અંગેનાં લેણદારો અને દેવીહૂંડીઓની સરેરાશ.

સરેરાશ વેપારી દેવાં = $\frac{\text{શરૂનાં વેપારી દેવાં + આખરનાં વેપારી દેવાં}}{2}$

હેતુ : આ ગુણોત્તર દર્શાવે છે કે વર્ષમાં કેટલી વખત લેણદારો અને દેવીહૂંડીઓ ઉધાર ખરીદીના કારણે ઉદ્‌ભવી છે. કેટલી ઝડપથી આ ચૂકવણી કરવામાં આવી છે તે આ ઉથલો જણાવે છે.

વલણ : આ કાર્યક્ષમતા માપન ગુણોત્તર છે. નીચો ગુણોત્તર ચૂકવણીની વધુ કાર્યક્ષમતા દર્શાવે છે. લેણદારો અને દેવીહૂંડીના કારણે માલિકે પોતાની મૂડી ઓછા પ્રમાણમાં રોકવી પડે છે. ઊંચો ગુણોત્તર નીચી કાર્યક્ષમતા દર્શાવે છે.

આ ગુણોત્તરની મદદથી ચૂકવણીનો સમયગાળો શોધવામાં આવે છે. આ સમયગાળો મહિના, અઠવાડિયાં કે દિવસોમાં હોઈ શકે. આ અંગેનાં સૂત્રો ઉઘરાણી મુદત જેવાં જ છે. જે નીચે પ્રમાણે છે :

$$\text{ચૂકવણી સમય મહિનામાં} = \frac{12}{\text{લેણદારોનો ઉથલો}}$$

$$\text{ચૂકવણી સમય અઠવાડિયાંમાં} = \frac{52}{\text{લેણદારોનો ઉથલો}}$$

$$\text{ચૂકવણી સમય દિવસોમાં} = \frac{365}{\text{લેણદારોનો ઉથલો}}$$

ઉદાહરણ 31 : 'એ. બી.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે લેણદારોનો ઉથલો અને ચૂકવણી મુદત મહિના, અઠવાડિયાં અને દિવસોમાં શોધો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
કુલ ખરીદી	30,00,000	રોકડ ખરીદી	4,00,000
શરૂના વેપારી દેવાં	3,60,000	આખરનાં વેપારી દેવાં	4,80,000

જવાબ :

(A) લેણદારોનો ઉથલો : $\frac{\text{ઉધાર ખરીદી}}{\text{સરેરાશ વેપારી દેવાં}}$

ઉધાર ખરીદી :

	(₹)
કુલ ખરીદી	30,00,000
– રોકડ ખરીદી	4,00,000
	26,00,000

સરેરાશ વેપારી દેવાં $= \frac{\text{શરૂનાં વેપારી દેવાં + આખરનાં વેપારી દેવાં}}{2}$

$= \frac{3,60,000 + 4,80,000}{2}$

$=$ ₹ 4,20,000

$\frac{26,00,000}{4,20,000} = 6.19$ વખત

(B) ચૂકવણી મુદત :

મહિનામાં	**અઠવાડિયાંમાં**	**દિવસોમાં**
(A)	(B)	(C)
$\frac{12}{\text{લેણદારોનો ઉથલો}}$	$\frac{52}{\text{લેણદારોનો ઉથલો}}$	$\frac{365}{\text{લેણદારોનો ઉથલો}}$
$\frac{12}{6.19}$	$\frac{52}{6.19}$	$\frac{365}{6.19}$
1.94 મહિના	8.40 અઠવાડિયાં	58.97 દિવસો (59 દિવસો)

ઉદાહરણ 32 : 'એ. એ.' કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે લેણદારોનો ઉથલો અને ચૂકવણીની મુદત દિવસોમાં શોધો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
કુલ ખરીદી	35,00,000	રોકડ ખરીદી	3,00,000
ખરીદ પરત	2,00,000	શરૂનાં વેપારી દેવાં	5,40,000
આખરનાં વેપારી દેવાં	4,60,000		

જવાબ :

(A) લેણદારોનો ઉથલો : $\frac{\text{ઉધાર ખરીદી}}{\text{સરેરાશ વેપારી દેવાં}}$

ઉધાર ખરીદી :

	(₹)
કુલ ખરીદી	35,00,000
– ખરીદ પરત	2,00,000
	33,00,000
– રોકડ ખરીદી	3,00,000
	30,00,000

સરેરાશ વેપારી દેવાં $= \frac{\text{શરૂનાં વેપારી દેવાં} + \text{આખરનાં વેપારી દેવાં}}{2}$

$= \frac{5,40,000 + 4,60,000}{2}$

$=$ ₹ 5,00,000

$\frac{30,00,000}{5,00,000} = 6$ વખત

(B) ચૂકવણી મુદત દિવસોમાં $= \frac{365}{\text{લેણદારોનો ઉથલો}}$

$= \frac{365}{6}$

$= 61$ દિવસો

સ્વાધ્યાય

---

1. દરેક પ્રશ્ન માટે યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો :

(1) નીચેનામાંથી કયું હિસાબી ગુણોત્તરો માટે સાચું છે ?

(અ) પેઢી દ્વારા વિકસાવેલા ગુણોત્તરો સાથે સરખામણી

(બ) ઉદ્યોગના ગુણોત્તરો સાથે સરખામણી

(ક) હરીફોના ગુણોત્તરો સાથે સરખામણી

(ડ) ઉપરના બધા

(2) ગુણોત્તરોની રજૂઆત કયા સ્વરૂપે થાય છે ?

(અ) પ્રમાણના સ્વરૂપે (બ) ટકાવારીના સ્વરૂપે

(ક) સમયના સ્વરૂપે (ડ) ઉપરના બધા

(3) નીચેનામાંથી કઈ બાબત અંગે ગુણોત્તર દિવસોમાં શોધાય છે ?

(અ) કુલ ખરીદી અંગે (બ) ઉધાર વેચાણ અંગે

(ક) ઉધાર ખરીદી અંગે (ડ) બંને (બ) અને (ક)

(4) નીચેનામાંથી કયા ગુણોત્તરોનો સમાવેશ પ્રણાલિકાગત વર્ગીકરણમાં થાય છે ?

(અ) મિશ્ર ગુણોત્તરો (બ) તરલતાના ગુણોત્તરો

(ક) નફાકારકતાના ગુણોત્તરો (ડ) સધ્ધરતાના ગુણોત્તરો

(5) નીચેનામાંથી કયો ગુણોત્તર નફાકારકતાનો ઊપજ આધારિત ગુણોત્તર છે ?

(અ) કાચા નફાનો ગુણોત્તર (બ) ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર

(ક) કામગીરી ગુણોત્તર (ડ) બંને (અ) અને (બ)

(6) એક કંપનીમાં ખરીદી ₹ 90,000, ખરીદીના ખર્ચા ₹ 15,000, સ્ટૉકમાં ફેરફાર (₹ 15,000) અને વેચાણ ₹ 1,50,000 હોય તો કાચા નફો ગુણોત્તર શોધો.

(અ) 40 % (બ) 13.33 %

(ક) 20 % (ડ) ઉપરના એકેય નહિ

(7) નીચેનામાંથી કોનો સમાવેશ કામગીરી ખર્ચામાં થતો નથી ?

(અ) મિલકત વેચાણ નુકસાન (બ) આગથી થયેલ નુકસાન

(ક) ચૂકવેલ વ્યાજ (ડ) ઉપરના બધા

(8) એક કંપનીની વેચેલ માલની પડતર ₹ 10,00,000 છે. કામગીરીના ખર્ચા ₹ 2,00,000 છે. બિનકામગીરી ખર્ચા ₹ 3,00,000 છે. નાણાકીય ખર્ચા ₹ 1,00,000 છે. કુલ વેચાણ ₹ 20,00,000 હોય તો કામગીરી નફાનો ગુણોત્તર શોધો.

(અ) 20 % (બ) 40 %

(ક) 30 % (ડ) 28 %

(9) પ્રવાહી ગુણોત્તર એ ....

(અ) સધ્ધરતાનું માપ દર્શાવે છે. (બ) ટૂંકા ગાળાની નફાકારકતાનું માપ છે.

(ક) નફાકારકતાનું માપ છે. (ડ) તરલતાનું માપ છે.

(10) નીચેનામાંથી કઈ બાબતનો સમાવેશ ચાલુ ગુણોત્તર ગણવા માટે થતો નથી ?

(અ) દેવાદારો (બ) સ્ટૉક

(ક) લેણીહૂંડી (ડ) ફર્નિચર

(11) કાર્યશીલ મૂડી એટલે ....

(અ) ચાલુ મિલકતો અને બિનચાલુ મિલકતોનો તફાવત

(બ) ચાલુ દેવાં અને બિનચાલુ મિલકતોનો તફાવત

(ક) ચાલુ મિલકતો અને બિનચાલુ દેવાં વચ્ચેનો તફાવત

(ડ) ચાલુ મિલકતો અને ચાલુ દેવાં વચ્ચેનો તફાવત

(12) ચાલુ મિલકતોમાંથી કઈ મિલકત બાદ કરવાથી પ્રવાહી મિલકતો મળે છે ?

(અ) સ્ટૉક (બ) રોકડ અને બૅન્કસિલક

(ક) દેવાદારો (ડ) લેણીહૂંડીઓ

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો :

(1) ગુણોત્તર એટલે શું ?

(2) ગુણોત્તર ક્યારે ઉપયોગી બને ?

(3) ગુણોત્તર કયા કયા સ્વરૂપે રજૂ કરી શકાય ?

(4) વેચાણ પડતર એટલે શું ?

(5) કાચા નફાનો અને ચોખ્ખા નફાનો ગુણોત્તર ઊપજ આધારિત કે ખર્ચ આધારિત ગુણોત્તર છે ?

(6) સ્ટૉકમાં ફેરફાર ધન હોય તો વેચેલ માલની પડતરમાં ઉમેરાય કે બાદ થાય ?

(7) નાણાકીય ખર્ચનું એક ઉદાહરણ આપો.

(8) કામગીરી ગુણોત્તર શોધવા નાણાકીય ખર્ચાઓનો સમાવેશ થાય છે ?

(9) તરલતાના ગુણોત્તરો શું દર્શાવે છે ?

(10) ચાલુ મિલકતો વધે અને ચાલુ દેવાંમાં ફેરફાર ન થાય તો ચાલુ ગુણોત્તર વધે કે ઘટે ?

(11) શૅરહોલ્ડર્સનાં ભંડોળો એટલે શું ?

(12) વ્યાજ-આવરણ ગુણોત્તર શું દર્શાવે છે ?

(13) વ્યાજ-આવરણ ગુણોત્તર વધુ સારો કે ઓછો સારો ?

(14) કયા ગુણોત્તરો દ્વારા કાર્યક્ષમતા મપાય છે ?

(15) વેપારી લેણાંની ગણતરી કરતી વખતે દેવાદારોમાંથી ઘાલખાધ અનામત બાદ થાય ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો :

(1) ગુણોત્તર વિશ્લેષણના ત્રણ હેતુઓ સમજાવો.

(2) ગુણોત્તર વિશ્લેષણની ત્રણ મર્યાદાઓ જણાવો.

(3) ગણેલા ગુણોત્તરો ક્યારે ઉપયોગી બને છે ?

(4) ગુણોત્તરોનું પ્રણાલિકાગત વર્ગીકરણ સમજાવો.

(5) ગુણોત્તરોનું કાર્યાનુસાર વર્ગીકરણ સમજાવો.

(6) નફાકારકતાનો કોઈ પણ એક ગુણોત્તર સમજાવો.

(7) તરલતાનો કોઈ પણ એક ગુણોત્તર સમજાવો.

(8) સધ્ધરતાનો કોઈ પણ એક ગુણોત્તર સમજાવો.

(9) કાર્યક્ષમતાનો કોઈ પણ એક ગુણોત્તર સમજાવો.

(10) કામગીરી ખર્ચાઓમાં શેનો શેનો સમાવેશ થાય છે ?

(11) બિનકામગીરી ઊપજો સમજાવો.

(12) ચાલુ ગુણોત્તર માટે ચાલુ રોકાણો ધ્યાનમાં લેવાય ?

(13) માલિકી ભંડોળના અભિગમો સમજાવો.

4. કાચા નફાનો ગુણોત્તર શોધો :

(1) વેચાણ ₹ 10,00,000, કાચો નફો ₹ 3,00,000

(2) વેચાણ ₹ 15,00,000, વેચેલ માલની પડતર ₹ 12,00,000

(3) વેચાણ ₹ 20,00,000 વેચાણ પરત ₹ 2,00,000

શરૂઆતનો સ્ટૉક ₹ 2,50,000, આખરનો સ્ટૉક ₹ 3,50,000

ખરીદી ₹ 12,00,000 ખરીદીના ખર્ચા ₹ 50,000

5. નીચે આપેલ વિગતોના આધારે કામગીરી ગુણોત્તર ગણો :

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
બિનકામગીરી અન્ય ખર્ચા	35,000	વ્યાજ-ડિવિડન્ડની ઊપજ	45,000
ઘસારો	48,000	વેચાણ ખર્ચા	52,000
વહીવટી ખર્ચા	75,000	વેચેલ માલની પડતર	3,25,000
વેચાણ	6,00,000	નાણાકીય ખર્ચા	85,000
કરવેરાનો દર	30 %		

6. નીચે આપેલ વિગતોના આધારે (i) કામગીરી ગુણોત્તર અને (ii) કામગીરી નફા ગુણોત્તર ગણો :

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
વેચાણ	39,00,000	મજૂરી	2,00,000
વપરાયેલ કાચા માલની પડતર	25,00,000	વહીવટી ખર્ચા	1,75,000
વેચાણ ખર્ચા	75,000	લોનનું વ્યાજ	60,000
અકસ્માતથી થયેલ નુકસાન	40,000	રોકાણો પર મળેલ ડિવિડન્ડ	1,00,000
ઘસારા સહિત કારખાના ખર્ચા	50,000	કરવેરાનો દર	30 %

7. પ્રશ્ન 5 અને 6માં આપેલ વિગતોના આધારે ચોખ્ખા નફા ગુણોત્તરની ગણતરી કરો.

8. નીચે આપેલ વિગતોના આધારે ચાલુ ગુણોત્તર અને પ્રવાહી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો :

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
સ્ટૉક	3,00,000	લેણીહૂંડી	75,000
દેવાદારો	2,50,000	ઘાલખાધ અનામત	20,000
રોકડ અને રોકડ સમકક્ષ	1,20,000	અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચ	60,000
ફર્નિચર	1,60,000	લેણદારો	2,00,000
દેવીહૂંડી	60,000	ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	50,000
ટૂંકા ગાળાની લોન	40,000		

9. **'એચ'** કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે દેવાં-ઇક્વિટી ગુણોત્તર ગણો :

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
લાંબા ગાળાનાં દેવાં	8,00,000	ઇક્વિટી શૅરમૂડી	8,00,000
લાંબા ગાળાની જોગવાઈઓ	4,00,000	પ્રેફરન્સ શૅરમૂડી	2,00,000
નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાકી	50,000	લેણદારો	1,25,000
દેવીહૂંડી	25,000	ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	10,000

10. **'એમ'** લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે દેવાં-ઇક્વિટી ગુણોત્તર ગણો :

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
ચાલુ દેવાં	4,50,000	લાંબા ગાળાની જવાબદારીઓ	8,00,000
લાંબા ગાળાની જોગવાઈઓ	6,00,000	કુલ મિલકતો	30,00,000

11. **'એન'** કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે દેવાં-ઇક્વિટી ગુણોત્તરની ગણતરી કરો :

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
લેણદારો	1,60,000	બિનચાલુ મિલકતો	12,00,000
દેવીહૂંડીઓ	1,40,000	ચાલુ મિલકતો	10,00,000
ખર્ચા ચૂકવવાના બાકી	1,00,000	કુલ દેવાં	10,00,000

12. **'આર'** કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે કુલ મિલકતો-દેવાં ગુણોત્તર શોધો :

વિગત	**(₹)**	**વિગત**	**(₹)**
પ્રેફરન્સ શૅરમૂડી	6,00,000	બિનચાલુ જવાબદારીઓ	4,00,000
ઇક્વિટી શૅરમૂડી	10,00,000	ચાલુ જવાબદારીઓ	4,00,000
અનામતો અને વધારો	2,00,000		

13. **'ટી'** કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે માલિકી ગુણોત્તર શોધો :

વિગત	**(₹)**	**વિગત**	**(₹)**
ઇક્વિટી શૅરમૂડી	12,00,000	ચાલુ જવાબદારીઓ	4,00,000
પ્રેફરન્સ શૅરમૂડી	8,00,000	બિનચાલુ મિલકતો	12,00,000
અનામતો અને વધારો	4,00,000	ચાલુ મિલકતો	24,00,000
બિનચાલુ જવાબદારીઓ	8,00,000		

14. **'કે'** કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતો પરથી વ્યાજ-આવરણ ગુણોત્તર ગણો :

વિગત	**(₹)**	**વિગત**	**(₹)**
કરવેરા પછીનો નફો	7,50,000	કરવેરા ચૂકવવા	2,50,000
10 %ના ડિબેન્ચર	20,00,000	12 %ની લોન	10,00,000

15. **'એલ'** કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતો પરથી સ્ટૉક ઉથલો (સ્ટૉક ચલનદર) ગણો :

વિગત	**(₹)**	**વિગત**	**(₹)**
વેચાણ	30,00,000	શરૂનો સ્ટૉક	3,50,000
આખરનો સ્ટૉક	2,50,000	ખરીદી	12,00,000
કાચા નફાનો દર	30 %		

16. **'વાય'** કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતો પરથી સ્ટૉક ચલનદર ગણો :

વિગત	**(₹)**	**વિગત**	**(₹)**
શરૂઆતનો સ્ટૉક	2,00,000	આખરસ્ટૉક	1,50,000
વેચાણ	40,00,000	ખરીદી	22,00,000
ખરીદીના ખર્ચા	1,00,000	મજૂરી	2,50,000

17. **'ઝેડ'** કંપની લિમિટેડની નીચેની વિગતો પરથી કાર્યશીલ મૂડીનો ઉથલો (ચલનદર) ગણો. (વેચાણ અને વેચાણ પડતરના આધારે ગણો.)

વિગત	**(₹)**	**વિગત**	**(₹)**
વેચેલ માલની પડતર	32,00,000	કાચો નફો	8,00,000
બિનચાલુ મિલકતો	10,00,000	ચાલુ મિલકતો	5,00,000
બિનચાલુ દેવાં	6,00,000	ચાલુ દેવાં	3,00,000

18. **'બી'** કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે દેવાદારોનો ઉથલો (ચલનદર) અને ઉઘરાણી મુદત દિવસોમાં ગણો. જો મુદત અઠવાડિયાં કે મહિનામાં ગણીએ તો શું જવાબ આવે ? (દિવસ 360 ધારો.)

વિગત	**(₹)**	**વિગત**	**(₹)**
કુલ વેચાણ	4,50,000	ઉધાર વેચાણ	3,65,000
શરૂઆતના દેવાદારો	70,000	આખરના દેવાદારો	50,000
શરૂઆતની લેણીહૂંડીઓ	20,000	આખરની લેણીહૂંડીઓ	6000
લેણદારો શરૂઆતના	45,000	લેણદારો આખરના	48,000

19. **'સી'** કંપની લિમિટેડની નીચે આપેલ વિગતોના આધારે લેણદારોનો ઉથલો (ચલનદર) અને ચૂકવણી મુદત દિવસોમાં શોધો. (દિવસો 360 ધારો). અઠવાડિયાં અને મહિનામાં ચૂકવણી મુદત પણ શોધો.

વિગત	(₹)	વિગત	(₹)
શરૂની બાકીઓ :		ઉધાર વેચાણ	6,00,000
લેણદારો	45,000	રોકડ વેચાણ	4,00,000
દેવીહૂંડીઓ	15,000	કુલ વેચાણ	10,00,000
લેણીહૂંડીઓ	30,000	કુલ ખરીદી	6,00,000
દેવાદારો	30,000	રોકડ ખરીદી	2,40,000
આખરની બાકીઓ :			
લેણદારો	40,000		
દેવીહૂંડીઓ	20,000		
લેણીહૂંડીઓ	40,000		
દેવાદારો	20,000		

●